

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Szófejtések*

274. Magyar *tész*- 'machen, tun'

A m. *tész*- (*těv*-, *tě*-) 'machen, tun' etimológiai megfelelői régtől fogva a következő rokon nyelvekből ismertek: f i n n *teke*- 'machen, tun'; észt *tege*- ua. | l a p p N *dákká*- stb. ua. | m o r d . E *tėje*-, M *tíje*- ua. < FU **teke*- 'tun, machen' (UEW).

Véleményem szerint nagy valószínűséggel ebbe a családba vonhatók az alábbi obiugor szavak is: v o g . (Stein., WogVok. 123, 127, 322) TJ *tāj*-, AK *ti*-, *tiγ*- ~ *tāj*-, KK *ti*-, *tiγ*, *tāj*-, P *tī*- ~ *tāj*- ~ *tāj*-, ÉVagK DVag. *tāj*- ~ *tāj*-, Szo. *tij*- 'weben' | o s z t j . (KT 970) V Vj. Trj. DN *těj*-, Ni. Kaz. *těj*- 'stricken (ein Netz) (V Vj. Trj. Ni. Kaz.), weben (ein Gewebe) (DN), (einen Gürtel) (Vj.)', (PD 2512) Ko. J *těj*- 'stricken, weben'. — Honti (in: Linguistische Studien. Reihe 161/II: 187 kk. Berlin 1987) a szóbelseji *j* ~ *γ* ~ magánhangzós tő váltakozást mutató vogul igéket instabil tövű igéknek nevezi. A mássalhangzós tövek *j*, *γ* eleme U/FU **w*-re **k*-ra megy vissza. Honti (GOV 187) obiugor **těj*- alakot rekonstruál. Később (Linguistische Studien... 189) ezen obiugor szócsaláddal kapcsolatban ezt írja: „In den obugrischen Sprachen ist je ein Verb mit ursprüngenlichem stammauslautendem *γ* oder *j* mundartlich in den instabilen Stammtyp übergegangen”. Amennyiben az idézett obiugor igék a FU **teke*- családjába vonhatók, akkor kétségtelenül a Honti által instabil igéknek nevezett csoportba sorolandók.

Az egyeztetés jelentéstanilag is lehetséges. Az eredetinek feltehető 'tun, machen' jelentésből könnyen fejlődhetett jelentésszűküléssel 'stricken, weben' az obiugorban. A jelentésváltozás valóság háttere az lehetett, hogy a primitív körülmények között élő ember számára — pl. az obiugor korban — a kötés, szövés, fonás a legalapvetőbb házimunkák közé tartozott. E jelentésváltozás más nyelvekből vett párhuzamokkal is jól megtámogatható: ném.

* A 277, 281, 282, 283 és 284. számú etimológiák a DEWO 12., a 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301 és 302. számú etimológiák a DEWO 13. füzeté szójegyzékének a tanulmányozásával kapcsolatos kutatómunka eredményei.

wirken ‘működik, munkálkodik’ ~ ‘hat, hatást gyakorol’ ~ ‘(kézzel) köt, hurkol’ ~ *Werk* ‘munka, mű’ ~ ang. *work* ‘munka, dolog; dolgozik’ (Kluge–Mitzka, DtEtWb.¹⁹). „Die nhd. Bed. ‘nähend, stickend, webend verfertigen’ beruht auf einer erst spätmittelalterl. Verengung; noch in mhd. Zeit wirkt man auch Häuser, Bilder und Geräte’ (uo.); lat. *texo* ‘webe, flechte’ ~ ‘baue, zimmere, erbaue kunstvoll’ ~ óind *táksati* ‘behauen’ (Walde–Hofman, Lat–EtWb. 2: 678; Mayrhofer, KEWA 1: 468): a lat. *texō* ‘weben, flechten’ jelentése az általánosabb ‘bauen, erbauen’ jelentésből fejlődött: a ném. *machen* ‘csinál, tesz, készít’ fordított irányú jelentésváltozással, jelentésbővüléssel (‘ken, mázol’ → ‘csinál, tesz, készít’) jött létre, vö. (Kluge–Mitzka¹⁹) ném. *machen* ~ gör. *mássein* ‘kneten, streichen’ ~ óegyházi szláv *mazati* ‘schmieren, salben, tünchen’. A jelentésfejlődésről az idézett szótárban ezt olvashatjuk: „Daß ein Ztw. der Bedeutung ‘kneten’ in den umfassenden Sinn von ‘machen’ übergeführt ist, erklärt sich aus der Wichtigkeit des Lehmbaus in alter Zeit”.

275. Vogul *χūpt-* ‘Stiefel anziehen’

O s z t j . (KT 325) Trj. *kōpj̄tə-* ‘zerstückeln, abstampfen, losmachen’, DN *χāpət-* ‘fällen, empor-, loswinden’, (PD 414) Ko. *χāpəj-* ‘sich losmachen, sich zerstreuen, rollen’ | v o g . (WV 75) TJ P *kat-*, AK Szo. *χat-* ‘reißen’ | m. *húz-* ‘ziehen; reißen, zerren’, *hoz-* ‘bringen, holen’. — A szóbelseji mássalhangzó-viszony alapján ugor **kup3-t3-* ‘ziehen, reißen’ tehető fel (l. UEW 857). A *-t3* igeképző az ugor korban járulhatott a tőhöz, de a **kup3-* alapalak a különböző képzőket tartalmazó osztják származékszavak alapján (Ko. *χāpəj-* ‘sich losmachen’, Kaz. *χōpemə-* ‘aus dem Leim gehen, (etw. Angeklebtes) losmachen’) nyelvjárási szinten az ugor egység megszűnte után is tovább élhetett. Egy sereg olyan obiugor etimológia van, amelyben az osztják szóközépi *p*-nek a vogulban \emptyset felel meg (Kálmán: NyK 86: 156–157). Az osztj. *p* helyén jelentkező vog. \emptyset képviselőnek az a magyarázata, hogy a **p* a vogulban spirantizálódott, majd vokalizálódott. Éppen ezért az UEW-ben a szócsaláddhoz vont vog. (Kálmán, WogT 242) Szi. *χūpt-* ‘Stiefel anziehen, Last auf den Rücken legen’ adatot ma nem tekintem a szócsalád ugor kori tagjának, hanem az osztj. (KT 326) Kaz. *χōpət-* ‘von seinem Platz losmachen, losbrechen...’ származék viszonylag kései átvételének.

276. Vogul *sar-ānā* ‘Schlüssel, Teller’

A Nyelvtudományi Közlemények 88 (1987). kötetének 213. lapján kimutattam, hogy az osztj. Kaz. *saran* ‘Kessel’ stb. zürjén jövevényt. A szó megvan a v o g u l b a n is, ide azonban bizonyára az osztjából került át: (MK) AL *sar-ānā* ‘Schüssel, Teller’, É *saran-ānā*, KL *sārən-oānē* ‘Trink-

schale aus Holz'. Az osztj. *saran* a vogul nyelvben népetimológiás alakulattá vált, vö. *saran*, *sårén* 'zürjén; Syrjäne', *ånä*, *oåné* 'csésze, tányér, edény, tálca, tál; Tasse, Teller, Gefäß, Platte, Schüssel'. Tehát népi értelmezés útján — 'zürjén tál, edény' — kapta a vog. **saran* mai nyelvjárási alakjait.

277. Vogul *tə* ~ osztják *tə* 'und'

V o g . (MK) P K -*té* 'und', KL K *té...té*, T *tē-tē* 'auch (KL), aber, also (K), nur, fortwährend (T)' | o s z t j . (PD 2501) Ko. *tə* 'und'. Az obiugor szók etimológiai összetarozására vonatkozóan l. DEWO, 12. Lieferung (kézirat). Az *é* betű a vogulban *ə* hangot jelöl, tehát a vogul szó fonematikus átírásban: *tə*. Az obiugor szavak az or. *da* 'und' nyelvjárási *ɖy* változatának az átvételei. A *ɖy* alakra vonatkozóan l. Dal' 1: 412. Egyébként az orosz *ɖy* alakot a számomra hozzáférhető nyelvjárási formákból kevésbé tudom adatolni, de létezése és esetleges nagyobb elterjedtsége mellett szólhat az a körülmény is, hogy ez a forma a mordvinba is behatolt: (Paas.) E *di*, M *tā*, *dā* 'und, aber'. Megjegyzem még, hogy a déli osztjában az or. *da* is megvan, illetőleg megvolt jövevényszóként: (Patk.) I *ta* 'und'.

278. Osztják *neš* 'also, doch'

A DEWO (979–980) szerint az északi o s z t j á k nyelvjárásokban van elterjedve a következő, a mondat szerkezetébe beépülő módosító szó: Serk. Szin. Kaz. (PB) É *neš*, Reg. *nes* 'значит, also (Kaz. Szin.); doch (Serk.); (in neg. Satz) даже, nicht einmal, auch nicht (Kaz.)'. Pl.: Serk. *jūwa neš* 'komm doch!'; Kaz. *χūije, neš nāj arərlələn* 'Enkelchen, also du machst solche Sachen (Streiche)!'; Szin. *māχāt! wōji pūtləmŋ leti wəjemŋ tām neš ulti* 'das ist sicher das Tier, das gestern aus unserem Fettkessel gegessen hat!'; Kaz. *ma neš ān wəlet* 'даже я знаю'. A szótár ?-lel a vog. (St.) FL Szo. *nas* 'nur so' szóval való esetleges etimológiai összefüggésre utal. Uo. utalást találunk az 1025. lapon található Serk. *neš* alakra is: *neš ij aj-χəp āntəm* 'kein einziger Kahn ist da'. A DEWO (1025) szerint ebbe az etimológiai bokorba vonható a következő keleti osztják módosító szó is: V VT *nič*, Trj. J *niči* 'может быть, vielleicht'; V *mā n. kōrəļəm* 'я может быть упаду', Trj. *āntəka niči it-ōtat məlo* 'vielleicht gibt man dir (etwas) zu essen'; VT *ničpā* 'вероятно', Trj. *ničipə* 'может быть', *ničpə* 'должно быть; doch, wohl, freilich'. A -*pā*, -*pə* nyomosító partikula.

Mielőtt az *n*- és *n̄*- kezdetű változatok egymáshoz való viszonyának a tisztázására térnék, előadom az északi osztj. *neš*, *nes* eredetére vonatkozó elgondolásomat. Úgy vélem, hogy az osztj. *neš*, *nes* egy zürj. **neš* módosító szó átvétele, amely ma az alábbi testesebb formákban van meg: (WUo.) I *nešta*, Ud. *nešta* 'noch', (Fokos-Fuchs) AV Ud. *nešta* ua., (SzsZsZK) FV

Vm. I AV Ud. *nešta*, I *nešna* ua. A zürjén alakok közül a *nešna* az eredetibb, mely nyomósító elemként a valamennyi zürjén nyelvjárásban előforduló *‘noch’* szócskát tartalmazza. Egyébként a *nešna*-ban a *na* ugyanolyan pleonasztikus járulékelem, mint pl. a következő alakokban is: (Fokos-Fuchs) V Sz. *ješše-na*, Pr. *ješči-na* ‘noch’ (*ješše* ‘noch’ < or. *еще*); (uo.) Ud. *nešta-na* ‘noch’: *nešta-na poñi* ‘noch kleiner’. Accusativus-raggal ellátva alkalmilag érdekes határozatlan névmási szerepet is kaphat a *nešta-na* szó: Ud. *me kujim mortęs čikę di i neštaęs-na čikę da* ‘ich habe drei Leute behext und werde noch jemand behexen’ (uo.). A *nešta* a korábbi formából elhasonulás útján jött létre. Nem csupán a *na* (> *ta*) utótag másodlagos volta, hanem a zürjén szó votják megfelelője alapján is valószínű sőt — bátran kijelenthetjük — nyilvánvaló egy korábbi zürj. **neš* létezése: votj. (Munk.) Sz. K *noš*, G *niš* ‘wieder, wiederum’ (Wichm.-Korh.) G M J MU Uf. *noš*, B *niš* ‘wieder, (um) (G M J MU Uf. B); noch (G M J MU Uf. B), auch (G MU), weiter (G); aber, denn (J)’. A *na* ‘noch’ szócskával nyomósított forma a votjékban is megvan: (URSz. 1948) É *nišna* ‘опять, вновь; значит’, (URSz.); *pošna*, *nišna* ‘опять, снова’, (Wichm.-Korh.) G B *niš-na* ‘noch’. A permi szavak etimológiai összetartozására vonatkozóan l. WUo., ESzK, Wichm.-Korh.

A zürj. *n-š* → osztj. *n-š(s)* mássalhangzó- és a zürj. *ę* (<őspermi **ó*) → osztj. *e* magánhangzó-megfelelés szabályos (vö. Toivonen: FUF 32: 121, 117–118, 134). A zürjén szó jelentése forrásaink szerint ma csupán ‘noch’, de a votják ‘wieder, wiederum, noch, auch, weiter, aber, denn, значит’ jelentések alapján feltehető, hogy a zürjén módosító szónak is egykor szélesebb jelentésköre lehetett. A votják alapján okkal és joggal feltehető zürjén jelentés- és használati kör jól illik az osztj. *neš* módosító szó jelentéseihez.

A Steinitz (DEWO 1025) által kérdőjellel idekapcsolt Serk. *naš* szókezdő mássalhangzójára az orosz eredetű (nyelvjárási *неж, нешто* →) osztj. DN *neš*, Kr. *nešta* ‘неужто, wirklich?, etwa?’ hathatott. A fentebb említett osztj. V VT *nič*, Trj. J *niči* is a zürj. *neš* alakból származik. A zürj. *ę* → osztj. *i* megfelelés (vö. Toivonen: FUF 32: 134) arra mutat, hogy kétszeres átvétellel — zürj. → osztj. É és zürj. → osztj. K — van dolgunk. A *niči*-beli szóvégi *i* másodlagos hang; egy szótagú zürjén szavakhoz elég gyakran járul az osztjékban másodlagos *ə*, *i* (*e*) (Toivonen: FUF 32: 145). A szóeleji *ni* a *nič*, *niči* esetében az or. *неж, нешто* hatásával magyarázható.

Arra, hogy az osztj. *neš*, *neš*, *nič*, *niči* módosító szavak az or. (nyelvjárási) *неж, нешто*, (irodalmi nyelvi) *неужто* ‘vajon?, (hát) valóban?, csakugyan?’ szó átvételei volnának, azért nem gondolhatunk, mivel a jelentések lényegesen különböznek egymástól: az osztj. *neš* stb. ugyanis bizonyosságot, illetőleg bizonytalanságot, kételkedést, az or. *неж, нешто* ellenben érdeklődő szándékot kifejező módosító szavak. A *neš*, *nes* eseté-

ben az oroszból való kölcsönzés lehetőségét a szókezdő *n* miatt is el kell háritanunk.

279. Osztják *pătitek* 'wohlhabend'

O s z t j . (Stein., DEWO 1250) (Popov) *надѣдег* 'достаточный, зажиточный; wohlhabend, vermögend, reichlich'. — Ezen feltehetőleg Obdorszk környéki északi osztják adat fonematikus átírása *pătitek* lehet. A szó szűk nyelvjárási elterjedtsége (esetleges hapax volta) és hangalakja zürjénből való kölcsönzésre utal. A *-tek* elem ugyanis a zürj. *-teğ* (→ osztj. *-tek*) caritativusraggal lehet azonos. A *păti-* előtag a zürj. (SzrSzlK) FV Vm. AV Szkr. *pidi* 'глубина' szóból származhat. Vö. még (WUo.) V Sz. Lu. Ud. *pidēs*, I *pidēs*, P *pidēs* 'Boden (bes. eines Gefäßes), (V Lu. I P auch) Grund'. Magát a **piditeğ* szót a zürjén szótárakban és egyéb forrásokban nem találtam meg, de egy ilyen alaknak a megléte, sőt a mindennapi beszédben való gyakori alkalmazása — a produktív *-teğ* esetrág ismeretében — nem csupán feltehető, hanem egyenesen magától értetődő. A hangmegfelelés kifogástalan: zürj. *p-d-t-g* → osztj. *p-t-t-k*, zürj. *i-i-ę* → osztj. *ă* (< öosztj. *ə) *-i-e*.

A zürjén alapján eredeti 'fenék nélkül: ohne Boden' jelentésből kell kiindulnunk. Az osztják 'wohlhabend, vermögend, reichlich' jelentést a következő zürjén kifejezések teszik érthetővé: (Fokos-Fuchs) Ud. *pidestem ad* 'unersättlich; Unersättlicher (eig. bodenlose Hölle)'; (SzrSzlK) Szkr. *pidestem pel'sa kod'* 'как бездонная бочка; feneketlen hordóhoz hasonló (ti. olyan telhetetlen, költekező)', (KRSzl.) *pidestem pel'sa* 'бездонная бочка (о расчётливой хозяйке); feneketlen hordó (pazarló gazdasszonyra mondják)'. Hasonló szemléleten alapuló kifejezések más nyelvekben is vannak. Pl.: m. *feneketlen v. telhetetlen zsák* 'pénzsóvár, kapzsi v. falánk ember' (ÉSz.), ném. *etwas ist ein Faß ohne Boden* 'etwas ist eine Sache, in die vergeblich immer wieder neue Mittel investiert' (Duden 2., Das Stilwörterbuch 1970. *Boden* alatt); or. *бездонная бочка* a. 'iszákos, feneketlen gyomrú ember', b. *tréf* 'feneketlen hordó <sok felesleges kiadással járó vállalkozásról>' (Hadrovics-Gáldi, Orosz-magyar szótár. Budapest 1977). A zürjén 'feneketlenül; ohne Boden, bodenlos' → osztják 'wohlhabend, vermögend, reichlich' jelentésváltozás olyasféle kifejezésekből indulhatott ki, mint pl. zürj. *sije piditeğ (pidesteg) ole (soje) juę* 'ő feneketlenül (vagyis telhetetlenül, pazarló módon) él (eszik) iszik'.

280. Még egyszer az osztják *śoldáz* 'Posament' szóról

Folyóiratunk 87. (1985) kötetének 212. lapján tárgyalom az *o s z t j*. É *śoldáz* 'Posament' szó etimológiáját. Cikkem írásakor ezt a szót csupán Honti László Nordostjakisches Wörterverzeichnis (SUA 16) című szójegyzékéből ismertem. Cikkem már nyomdában volt, amikor rábukkantam Fokos Dávid etimológiai magyarázatára (NyK 52: 351–352), aki a szót a KT (893) adatai alapján tárgyalta: Ni. *suttás* : *wōχ-s.* ('ei ole nähnyt, eikā tiedā, mitā on [a közlő nem látta és nem is tudja, hogy az micsoda]'), Kaz. *śoltas*, *wōχ-s.*, O *śoltás* 'Gold-, Silberband (als Schmuck)'. Cikkem írásakor sajnálatos módon a KT adatai is elkerülték a figyelmemet.

Fokos az osztják szót egy or. *cymau* alakból próbálja megfejteni, mely adatot P. Kijanen orosz–finn szótára (Русско–финский словарь. Гельсингфорс 1913) alapján közli, megjegyezve, hogy a szó az oroszban kevésbé lehet elterjedve, mivel az ismert nagy orosz szótárakban (Dal', Pavlovskij, Ušakov) ilyen szó nem található. Anélkül, hogy ismétlésekbe bocsátkoznék, a következőkre szeretnék röviden utalni: cikkemben — Fokostól függetlenül — én is felvettem egy, esetleg francia közvetítésű or. *cymau*-ból való származtatás lehetőségét, de ezt rögtön el is háritottam azzal, hogy „a többi nyelv alapján esetleg feltehető (nyelvjárási szinten lappangó vagy már kihalt) or. **cymau*, **uyūmau*, **woūmau* alakoknak az idézett osztják szó hangtani szempontból nem felelhetne meg” (Rédei: i.h.). A KT adatok ismeretében is változatlanul úgy látom, hogy az osztják szónak az or. *cymau* alakból való kölcsönzése az osztj. szókezdő *ś* és a szóbelseji *l*, *л* miatt nem lehetséges. A KT adatok alapján jelenleg nem egy osztj. **śul-tás*, hanem egy **śol-tás* összetétellel számolok. Az előtag a zürj. *źul* 'Wasserblase, Knopf' szóból egyrészt **u* (C Kr. Kam. *t'ül* 'kupferner Knopf'), másrészt **o* magánhangzóval (a **śol-tás* összetétel elemeként) került át (vö. Toivonen: FUF 32: 128). Az eredeti jelentés 'gombos ruha', majd ebből 'arany, ezüst szalag, sujtás, paszomány lehetett. — A **śul* > *t'ül* és a **śol* > *śol*, *śol* 'gomb; Knopf' esetében tehát a zürjénből való kettős átvétellel van dolgunk.

A vog. (MK) É *śultas* 'die gezierten Ränder des Tuches' minden bizonnyal osztják jövevényt.

281. Osztják *śāməlt-* 'zusammenlegen'

O s z t j. (KT 910) Kaz. *śāməlt-* 'zusammenlegen, zurücklegen (in eine Kiste usw.); begraben', O *śāməlt-* 'an seinen Platz legen, stellen, schichten (z.B. Fische in ein Gefäß, eine Narte usw.); begraben'. Az itt megadott osztják szó a következő zürjén ige átvétele: (Wied.) *źimil't-*, *źimil'ti-* 'verstecken, verbergen', (WUo.) I *źimil't-* 'aufräumen, wegräumen'. Vö. még (uo.) Sz. Ud. I *źiml'al-*, Lu. *źiml'al-*, P *źiml'a'v-* 'Geräte vom Tische wegräumen, den Tisch

abdecken (Sz. Lu. Ud.), aufräumen, wegräumen (P I); Waren zusammenlegen od. einwickeln (Sz.), einwickeln (I)'. Mássalhangzó-megfelelés: zürj. *ž-m-l't* → osztj. *ś-m-At-*, *ś-m-lt*. A zürj. *ǰ > i* → osztj. *ǰ, ǰ* (< ösosztj. *ǰ) megfelelésre vonatkozóan l. Toivonen: FUF 32: 137, 138. A jelentések oly közel állnak egymáshoz (zürjén 'zusammenlegen. verstecken, verbergen, wegräumen' ~ osztják 'zusammenlegen, zurücklegen, begraben'), hogy e szavak jelentéstani összefüggése nem szorul különösebb bizonyításra.

282. Osztják *śoś* 'Dreck (im Wamst)'

A következő o s z t j á k szó a KT (923) szerint csak az északi nyelvjárásokban van meg: Kaz. *śoś*, O *śos* 'Dreck (im Wamst der Kuh, des Rentiers)'. A szótár e szót még a következő összetételben ismeri: Kaz. *śoś-χǰr* 'Wamst (des Rentiers, der Kuh, nicht des Pferdes)' (*χǰr* 'Sack, Beutel'). Véleményem szerint az osztj. *śoś*, *śos* zürjénből való kölcsönzés: (WUo.) I Ud. *čuč* : *č.-ku* 'Bauchhaut (I); Bauch (Ud.)' (*ku* 'Fell, Haut, Balg'), (Fokos-Fuchs) *čuč*: Ud. Vm. *č.-ku*, Mez. *tuč-ku* 'Bauch, [innerer] Leib; Magen (Ud.), Bauch (Mez. Vm.)', (SztSzlK) FV AV Vm. I Ud. *čuč* 'несъедобные внутренности (FV AV), съедобные внутренности (кишки) крупных рыб (Vm. I Ud)'

A hangmegfelelés kifogástalan. A zürjén szó alapján ugyan az osztjákban **śoś*, **śos* (< **šoś* < **čoč*) volna várható, de a szóeleji *ś* **š-š* > *ś-ś*, *ś-s* elhasonulással jól magyarázható. Erre számos példát találunk az osztják nyelv zürjén jövevényszavai körében (Toivonen: FUF 32: 117–118). A zürj. *u* → osztj. **o* > Kaz. *o*, O *o* hanghelyettesítés is szabályos. A jelentések is közel állnak egymáshoz: zürjén 'Bauch' \gtrsim osztják 'Wamst' (*śoś-χǰr*), zürjén 'ehetetlen/ehető belsőségek; ungenießbare/genießbare Innerein' \gtrsim osztják 'belső; Dreck (im Wamst)'

283. Osztják *tāk*- 'anstrengen'

Az o s z t j . (KT 989) Ni. *tāk*- 'anstrengen (ein wildes Pferd, damit es sich beruhigt)' forrásunk szerint csupán ebben az egy nyelvjárásban van meg. Ez a körülmény amellet szólhat, hogy jövevényszóval van dolgunk. Az osztják szó a következő zürjén szó átvétele lehet: (SztSzlK) Ud. *dig*- 'медлить, мешкать, делать чего-л. лениво, неохотно, вяло', vö. még: (Fokos-Fuchs) V Le. *digid*, Pr. *digid* 'unwillig; etw. unger, mit Unlust machend (Adj.) (V Pr.), faul (vom Pferd) LLe.); [substantivisch: 'Unlust']. — A hangmegfelelés szabályos: zürj. *d-g* → osztj. *t-k*, zürj. *ǰ* → osztj. *ǰ* (ösosztj. *ǰ). A jelentések is közel állnak egymáshoz, azzal a különbséggel, hogy a zürjén szó intranszitiv jelentése az osztjékban tranzitívra változott: zürjén 'késlekedik, tévovázik, vmit lustán, nem szívesen, lankadtan csinál'

→ osztják ‘megeröltet (egy vad lovat, hogy megnyugodjék)’. A zürjén alapján feltehető, hogy az osztják szó pontosabb jelentése: ‘(hajszolással, megeröltetéssel) kifáraszt, elbágyaszt (egy vad lovat, hogy megnyugodjék)’.

284. *Osztják tištəm *unbesorgt, sorgenfrei*

A KT 1029. lapján található ez az *o s z t j á k* szó: Kr. *tištəm*. Sem Karjalainen, sem pedig a szótár sajtó alá rendezője, Toivonen nem tudta megadni a szó pontos jelentését. A szó az idézett helyen a következő szövegösszefüggésben és értelmezésben szerepel: „schroff ablehnende Erwiderung auf einen Befehl: *měná, jáŋχα! tištəm!* tai [vagy]: *tištəm, ěn měntám!* (vastaa siis suomen: paskannan! kusen! yms. lausetapoja) [tehát finnül ennek felel meg: ‘szarok rá! hugyozok rá!’ és más efféle kifejezésmódok]’.

A *tištəm -təm* eleme kétségkívül azonos a zürjén eredetű *-təm* ‘-talan, -telen, -atlan, -etlen; un-’ fosztóképzővel. E képző nemcsak zürjén jövevény-szavakban jelentkezik, hanem megelevenedve, osztják szavakhoz is járulhat (l. Sauer, Die Nominalbildung im Ostjakischen. Berlin 1967. 178–179. 1.) A szó előtagjában (*tiš-*) véleményem szerint az alábbi osztják szó rejlik: (KT 1028) Kr. *tiš* ‘Kummer, Sorge’, Ni. Kaz. *tiš*, O *tis* ‘Kummer, Gram’. Az osztj. *tiš* stb. Toivonen (FUF 32: 95) szerint zürjénből való kölcsönzés: (WUo.) Lu. P *teždi-* ‘trauern, betrübt sein, sich grämen, (für etw.) Sorge tragen’. Az osztják szó zürjén eredete nyilvánvaló, ám a zürj. *teždi-* igéből aligha jöhetett, **tež* főnév viszont forrásaink szerint nincs a zürjénben; a KRSzl. irodalmi nyelvi *težd* ‘забота; беспоконство’ adata elvonás útján keletkezett neologizmus. A zürj. *težd* alaknak különben is **tišt* stb. volna az osztják megeelője. Átadó nyelvi formául a *težd* azért sem jöhet tekintetbe, mivel egyértelműen újabb kori nyelvújítási szó. Az osztjákba bekerült a zürj. *teždi-* ige: (KT 1028) DN Kr. *tištə-*, Ni. Kaz. *tištə-*, O *tistə-* ‘betrübt, bekümmert sein’ (Toivonen: i.h.). Úgy vélem, hogy az osztj. *tiš* ‘Kummer, Sorge’ főnév a *tištə-* igéből elvonással keletkezett. A zürj. *teždi-* ige a vogulba is bekerült: FL *tist-* ‘trauern’ stb. (Rédei, SLW 168). A főnévi forma a vogulban is megvan; létrejötté hasonló módon ment végbe, mint az osztjáké: „Das wogulische Hauptwort (Ahlqv.) *tuš* ‘Kummer, Sorge’, (MSz.) N *tiss* ‘gyász; Trauer’ ist eine Rückbildung aus der Verbalform *tušt-*, *tist-*” (Rédei: i.h.).

Az osztj. *tištəm* tehát a *tiš* főnév zürjén eredetű *-təm* fosztóképzős alakja. A *tištəm* belső szóteremtéssel keletkezett, de létrejöttében szerepe lehetett a zürj. (Fokos-Fuchs) V *težditem*, *teždištəm* ‘unbesorgt, sorgenfrei’ származék hatásának is.

Az etimológiai háttér tisztázása után immár könnyűszerrel megállapítható a *tištəm* alak értelmezése a KT szövegösszefüggése alapján. Tehát: *měná, jáŋχα! tištəm* vagy *tištəm, ěn měntám* ‘Menj, indulj (esetleg: távozz)!’

Ne legyen rá gondod! vagy Ne legyen rá gondod, nem megyek' [a *tistəm* szó szerinti értelmezésben: 'gondtalan, gond nélküli (ti. légy!), semmi gond'].

285. Osztják *wǒλλǎĩ* 'völlig, spurlos'

Az itt tárgyalásra kerülő *o s z t j á k* határozószó használatára a KT (274) ezeket a példákat közli: Kaz. *wǒλλǎĩ* : *wǒλλǎĩ äntəm* 'ganz und gar nichts'; *wǒλλǎĩ wertĩ* 'vollständig zugrunde richten, vernichten (z. B. die Gegner im Krieg); heftig verprügeln, verstümmeln (z. B. im Kampf)'; *wǒλλǎĩ mänəm kprt* 'leerstehendes Dorf (weil die Bewohner gestorben od. weggezogen sind)', Ni. *wǒtətə*, O *wǎlli* = Kaz. E határozószót 1964-ben magam is feljegyeztem: (Rédei, Nord-ostj. Texte. 1968. 22) Kaz. *wǒλλǎĩ* 'völlig, spurlos'. — A szó *-ǎĩ*, *-tə*, *-li* része az abessivus-raggal azonos. A *wǒł*-, *wǒt*-, *wǎł*- alapszóban — véleményem szerint — a következő főnév rejlik: (KT 270) Ni. *wǒtə* 'Stelle, Platz (z. B. eines Hauses)', Kaz. *wǒł*, O *wǎł* 'Platz, Stelle, Bodenfläche (z. B. eines Hauses, besonders wenn das Haus verschwunden und nur der Platz zu sehen ist)', DN *wǎt* 'Stelle, Spur'. A KT a két szót külön választja egymástól, tehát etimológiai összefüggésükre nem gondolt. A 'teljesen, nyomtalanul; völlig, spurlos, ganz und gar' a Kaz. *wǒł* 'Platz, Stelle', DN *wǎt* 'Spur' jelentésű főnévből jól megérthető. A *wǒλλǎĩ* határozószónak a fentebb idézett példákban meglévő jelentés- és használati köre egy 'ohne Platz, spurlos, leer' jelentésből vezethető le.

286. Zürjén-votják *med* 'Lohn'

1. A *z ü r j .* (WUo.) Lu. I *med* 'Lohn, Arbeitslohn', (SzrSzlK) FV Vm. I Lu. Le. AV Pecs. Szkr. KSz. Ud. *med* 'наём', *v o t j .* (Munk.) Sz. G *med* 'Lohn, Bezahlung' szót a szakirodalomban ?-lel az U **miγe*- 'geben; verkaufen' családjába vonják: finn *myy*-, *myö*- 'verkaufen', lapp T *mikkĩ*- (*ie*) ua., mord. E M *mije*- ua. stb. (UEW 275). Az alábbiakban látni fogjuk, hogy a permi *med*-nek a felsorolt szavakkal való etimológiai összefüggése aligha helytálló. A zürj. *med* 'Lohn' — mint fontos műveltség szó — több nyelvbe bekerült: vog. AK FK ÉVag. FL Szo. *mēt*, P AL *met* 'Miete, Lohn'; osztj. Vj. DN O *mit*, Kaz. *mīt* 'Lohn (Vj. Kaz. O), Belohnung (Vj.), Miete, Pacht (DN), Dienst (Ni.), Arbeitslohn (Kaz. O)'; (osztj. > szam. jur. Nj. *mīt*, P *mīt* 'Mietgeld, Arbeitslohn' (Toivonen: FUF 32: 43; Rédei, SLW 124; UEW 275).

2. A zürj.-votj. *med* 'Lohn' szónak van egy Munkácsira (KSz. 4: 376) visszamenő árja egyeztetése is: < szkr. *miđhá*- 'Kampfpreis' (= av. *mīžda*-, pahl. *muzd* 'Lohn, Preis'). Ezt az etimológiát Jacobsohn (ArUgrof. 214–215) is valószínűnek tartja. A korabeli és a későbbi szakirodalom ezt az árja egyeztetést nem fogadta el (Paasonen, Beitr. 79; Joki: MSFOu. 151: 81, 147,

288). Ezen származtatás mellőzésében az ajánlott uráli etimológia mellett bizonyára szerepe lehetett a szokatlan hangtani megfelelésnek is: szkr. *dh*, av. *žd*, pahl. *zd* ~ *d*.

Úgy gondolom, a permi *med* 'Lohn' árja — közelebről iráni — eredete az elutasító vélekedések ellenére sem hagyható figyelmen kívül. Lássuk először az árja szócsalád fontosabb tagjait: óind. *mīdhām* (*mīhām*) 'Streit, Wettkampf, Gewinn, Lohn', av. *mīžda-* 'Lohn, Gewinn, Geschenk', óperzsa *mīzd*, pehl. *mīzd* 'reward, hire, pay', khotan-szaka *māšdāna*, *mīšdāna*, *mādāna*, *māde* 'bounteous, bestowing rewards, wages', újperzsa *muzd*, *mužd*, oszét *mīzd* 'Lohn' — Vö. gót *mīzdō*, ósláv *mīzda* ua. (Mayrhofer KEWA 2: 642; MacKenzie; Bailey 333). Harmatta (in: Németh Gyula, Attila és hunjai. Budapest 1940/1986, XXVI) említi egy szaka *mīda* 'bér, jutalom' adatot.

Mínthogy a permi szavaknak az árja (iráni) szavakkal való egybevetése jelentéstani tekintetben kifogástalan, mindenekelőtt a szóbelseji (szóvégi) konzonantizmussal kell foglalkoznunk. Az iráni–permi kapcsolatok szempontjából az északkeleti iráni nyelvek és nyelvjárások (szkita, alán, szogd, horezmi), s közülük is elsősorban a szkita és az alán jön tekintetbe (Rédei, ZIUS 29). Ebből következően a permi *med* 'Lohn' esetében is szkita (esetleg alán?) kölcsönzéssel lehet dolgunk. Átadó nyelvi alakul csupán egy *d(d)* hangot tartalmazó forma jöhet szóba. Az adatok alapján (khotan–szaka, szaka) nagy valószínűséggel egy középiráni **mid* tehető fel, amelyből a zürj.–votj. *med* jól magyarázható. A középiráni *i* → permi *e* magánhangzó-megfelelésre vonatkozóan l. Rédei, i. m. 36. A középiráni *žd* > *d* hangváltozást — mivel ma már kihalt nyelvekről van szó — csak közvetve, más nyelvek adatainak figyelembevételével tudjuk valószínűsíteni.¹

3. Az etimológiai irodalomban az U **miγe-* 'geben; verkaufen' rekonstruktum tartozékainak tekintik még a következő szamojéd szavakat is: jur. O *mir?* 'Preis'; szelk. KTa. *mirte*, Ty. *mertā* ua.; kam. *mār* 'Brautschatz' (UEW 275). Az ajánlott etimológia szerint ezek egy szam. **mi-* 'geben; verkaufen' ige *-r* deverbális névszóképzős származékai volnának. Ilyen képzőt azonban nem ismerünk (l. Györke, Wortb. 41–43; Lehtisalo: MSFOu. 72: 181–191; Hajdú, ChrestSam. 49–50, 142). A szelk. *-te*, *-tā* főnévképző (vö. Lehtisalo: i. h. 269). Véleményem szerint a szamojéd szavak is a középiráni

¹ A középiráni *žd* > *d* hangváltozással kapcsolatban levélben fordultam felvilágosításért R. E. Emerick professzor úrhoz (Hamburg). Szíves válaszlevelében (1987. IV. 3.) egyebek közt a következőket írja: „A Middle Iranian *žd* > *d* is not known to me except in Sogdian”. „Since *št* > *t* in Chorasmian, it is likely that *žd* > *d* there, but I can find no example. It is true that in Khotanese *mādāna* occurs beside *māšdāna* already from the time of old Khotanese, but the form with *šd* is actually more frequent in Late Khotanese. Thus your hypothetical **mid* could be Sogdian or Chorasmian but is not very likely to have been Khotanese.” Szíves felvilágosításáért ezúton is köszönetet mondok.

**mid* átvételei. Ami a szóvégi mássalhangzó-megfelelést illeti, középiráni *d* (*d*) → öszsam. **δ* > szam. *r* hanghelyettesítéssel számolhatunk. Az átvételre az öszsamojéd korban (időszámításunk kezdetéig) kerülhetett sor. Szamojéd részről a későbbi kölcsönzés is (i.u. 4–6. századig) megengedhető. Ebben az esetben a szó a jurákba déli szamojéd közvetítéssel kerülhetett át. A szamojédok őshazája Nyugat-Szibéria déli részén terült el, tőlük délre iráni népek laktak. Így a nyelvi kölcsönzés külső (földrajzi) feltételei adva voltak (erre vonatkozóan l. Janhunen: MSFOu. 185: 115 kk.).

287. Votják *kwaj*- ‘fett werden’

A votj. (Munk.) Sz. K *kwaj*-, (Wichm.) G *kwaji*-, MU *kwaji*- ‘fett werden’ igét Toivonen (Vir. 1953: 347) és a SKES a finn *kajoa*- ‘anrühren, teilnehmen, sich befassen’, (SKES) (dial.) *kajettu*-, *kaettu*- ‘id.; vaikuttaa, tehotá (esim. ruoka); lihoa; eine (kräftigende) Wirkung haben (z. B. die Speise); fett werden’ stb. családjába vonta. Az egybevetés azonban jelentéstan okokból nem fogadható el (l. UEW 118: **kajz*-² ‘anrühren, treffen’ FU). Véleményem szerint a votják szó a finn *kuu* ‘Talg, Fett’, votj. S *kej* ‘Fett’ stb. szavakkal vethető egybe. A finn *kuu* stb. etimológiájára vonatkozóan l. UEW 195 (**kuje* ‘Fett’ FU alatt). A votj. *kwaj*-, *kwaji*- igében első szótagi őspერი **q* (> **uq*) következtethető ki. A FU **u* helyén álló PP **q* arra utalhat, hogy az őspერიben a második szótagbeli magánhangzó **a* lehetett, vagyis a korai őspერიben **kuje* > **kuja* (>> a nyílásfok szerinti magánhangzó-harmónia hatására késő őspერი **koji* > **kuoji* > votj. *kwaji*-, *kwaj*-) hangváltozás ment végbe. A votj. *kej*, *kój* alakban feltehető PP **q* a rákövetkező *j* hatására **q*-ból keletkezett. A magánhangzóváltozással szófaji elkülönülés járt: *kej* ‘Speck, Fett’ ~ *kwaji*- ‘fett werden’.

288. Finn *huuli* ‘Lippe’

1. A finn *huuli* (gen. *huulen*, észt *huul* (gen. *huule*) ‘Lippe’ szónak a SKES szerint csak a finnségi nyelvekben (kar.-olon., lüd, vepsze, vót, lív) vannak megfelelői. Véleményem szerint a szó finnugor eredetű, biztos megfelelője található az *o s z t j á k* nyelvben: (KT 1102) V *lul*, Vj. VK *jul*, Trj. Mj. *лuл*, Likr. *θuθ*, DN Kr. *tut* ‘Mund’, (PD 2690) Ko. *tut*, I *лuл* ua. Az egyeztetés hangtani tekintetben kifogástalan. A szókezdő finn *h* ~ osztj. *l*, *j*, *t*, *θ* hangviszony alapján a finnugor alapnyelvre **š* tehető fel. Első szótagi magánhangzóul **u* (esetleg **ū*) következtethető ki. Az is lehetséges, hogy az *ū* a finnségi nyelvekben másodlagos nyúlás eredménye. A finnugor alapalak **šule* (esetleg **šūle*) lehetett.

A jelentéstan eltérés a finn és az osztják szó között oly csekély, hogy ez nem lehet akadálya az egyeztetésnek. A finnugor nyelvekben számos példa

van arra, hogy egy testrészt jelentő szó a vele érintkező másik testrészt jelöli egy másik vagy több rokon nyelvben (vö. Lakó: NyK 52: 243; MSz-FgrE 75 *ágyék*; UEW 353 **pančz* ~ **pačz*² (*pončz* ~ **počz*) 'Schwanz'; uo. jelentéstani párhuzamok). A továbbiakban a finn-osztják jelentésmegfelelés igazolásául csupán a 'Mund' ~ 'Lippe' jelentésviszonyra szeretnék párhuzamokat idézni. Magának az osztj. *lul* 'Mund' szónak is van 'Lippe' jelentése bizonyos kifejezésekben, illetőleg összetételekben: (KT 1103) V *lul-kōγ* 'Alaun; blauer Alaun?, Vitriol, blauer »Stein«, mit dem die Lippen bestrichen werden', DN *tutmāχtətnə esəməγkət ěnt sorot* 'dir ist noch nicht die Muttermilch auf den Lippen getrocknet (= du bist noch nicht trocken hinter den Ohren)'; Trj. *λλ-ρῆλəτ* 'Lippe'; (PD 2690) J *λλ-ρῆλəτ* ua. (*ρῆλəτ* 'Lippe'). A 'Mund' ~ 'Lippe' jelentésmegfelelést számos rokon nyelvi példával tudjuk bizonyítani. Pl. m. *ajak* 'Lippe' ~ osztj. V *ōγ*, DN *oγ*, O *uy* 'Mund' ~ zürj. V Sz. *vom*, P *em*, PO *um* ua.; votj. Sz. *im*, K *əm*, G *im* ua. (MSzFgrE 75–76; UEW 11); finn *turpa* 'Schnauze, Maul', cser. KB *tərwə*, U B *türwō*, 'Lippe (KB U B)' ~ 'Maul, Schnauze' ~ mord. E M *turva*, E *torva* 'Lippe', zürj. Ud. P *tjrp* ua. (UEW 801 **turpa* 'Lippe...'). Vö. még m. *szájszél* (ritk.) 'Lippe' (ÉSz.) (*száj* 'Mund' + *szél* 'Rand'), zürj. V Sz. *vom-dor*, P *em-dor* 'die Lippen' (*vom* 'Mund' + *dor* 'Rand'). — Ezt a jelentésmegfelelést nem-rokon nyelvekből vett példák is támogatják. Pl. or. *zybá* 'Lippe' ~ ukr. *huba* 'Mund', szlovén *gōbəc* 'Maul, Schnauze', cseh *huba* 'Maul, Mund' (Vasmer, RetWb. 1: 317); cseh *ret* 'Lippe' ~ or. *pom* 'Mund' (i. m. 2: 539); or. *ymá* (pl.) 'Mund', ópor. *austo* ua. ~ óind. ved. *ōṣṭhas* 'Lippe' (i. m. 3: 191–192); ó- és/vagy középir *bəl* 'lip' ~ újír *beal* 'mouth, lip' (C. D. Buck, A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages. A contribution to the history of ideas. Chicago 1949. 229).

A 'száj' és az 'ajak' jelentések összefüggése tehát nyilvánvaló, hiszen az ajkak a száj látható részei. A rekonstruálható **šule* (**šüle*) alapalak pontos jelentését a két jelentés közelsége miatt nehéz megállapítani. Talán akkor járunk el helyesen, ha az alapnyelvre 'Mund, Lippe' jelentéskört teszünk fel, azzal a megszorítással, hogy a kettő közül — minthogy az ajkak a száj részei — bizonyára a 'Mund' volt az elsődleges jelentés.

2. Terho Itkonen hívta fel a figyelmemet arra, hogy E. Itkonen a finn *huuli* megfelelőjéül lapp szót ajánlott: N *sullá* 'approximation to something', L *sulla* 'in der Richtung gegen... , in der Gegend von...' (Vir. 1975: 175–178). Szívességéért ezúton is köszönetet mondok. E. Itkonen a finnben 'Rand, Kante' → 'Lippe', a lappban viszont 'Rand, Kante' → 'Richtung' jelentésváltozást tett fel. A finn és a lapp szó összetartozása kétségtelen, én azonban az osztják megfelelő ismeretében fordított irányú jelentésfejlődéssel számolok a lappban: 'Lippe' → 'Rand, Kante, Richtung'. Hasonló jelentés-

változás ment végbe a finn *turpa* 'Schnuze, Maul' mordvin megfelelőjében is: M *târva* 'Lippe' → 'Rand, Kante' (E. Itkonen: uo. 177).

289. Lapp *vârres* 'male animal'

A címben jelzett l a p p szóra vonatkozó főbb nyelvjárási adatok: N *vârres* -*r'ras*- ~ *vâres* -*rras*- 'male animal, a male', *vârek* 'two-years-old male reindeer', I *ârēs* 'Männchen; (als Bestimmungswort von Zusammensetzungen) männlich (von Tieren i. allg.)', *ârēk*, *varēk* 'Rentier im Alter von zwei Jahren (bekommt den Namen im Herbst, wenn es 1 1/2 Jahre alt ist)', K (1863, 1864) T *viō;res* 'zum männlichen Geschlechte gehörend', Kld. *o;res* 'Männchen; männlich', T *viō;reg* (Gen. -*ge*) 'junger Rentierochs nach dem 2: ten Sommer bis Mai, in dem er zweijährig wird'. — E szót az UEW (545. 1., *ur3*¹ 'Mann, Männchen' FU alatt) ?-lel a finn *uros* (Gen. *uroon*, *urhoon*) 'erwachsener Mann... Held', *uros* (Gen. *uroksen*) 'Männchen' és a m. *úr* 'Herr, Mann' szóval egyezteteti. Az UEW szerint a lapp szó csak abban az esetben egyeztethető az ajánlott etimológiai megfelelőekkel, ha a szókezdő *v* másodlagos. Az egyeztetést a meglehetősen ritka, de nem példátlan **u* > lapp *â* megfelelés is bizonytalanná teszi. A finn és a lapp szó összetartozását a SKES is lehetségesnek tartja, amennyiben az őslappra **uras* (lapp T **oras*) tehető fel és a lapp *vârres* az *ârēs* stb. változata.

Legutóbb Katz (Die Sprache 29 (1983): 175) a lapp *vâres* 'male animal, a male' alakot a zürj. *verēs* 'Mann, Gatte' szóval együtt Jacobsohnra (Ar-Ugrof. 110 kk., lapalji jegyzet) való hivatkozással az árjából magyarázta: < ősarja *vīrōs* 'Mann' (óind. *vīrā-*, av. *vīra-*). Katz erre a Jacobsohnnál szereplő teljesen elavult etimológiára jelentéstani párhuzamként hivatkozik a finn *marras* szóval kapcsolatban. Úgy látszik, mit sem tud a *vâres* alaknak a többi lapp alakváltozattal és a finn *uros* szóval való esetleges összetartozásáról (a SKES V. füzete 1957-ben jelent meg!). A zürj. *verēs* etimológiájára vonatkozóan l. Rédei: FUF 46: 56, NyK 87: 213. Katz árja egyeztetésének (Jacobsohn nyomán), mivel a lapp *vâres* szónak sem belső lapp, sem pedig finnugor vonatkozásait nem vizsgálta meg, aligha tulajdoníthatunk több jelentőséget, mint egy szemantikai párhuzamként idézett, de kellőképpen meg nem támogatott (mondjuk így, felmelegített és odavetett) etimológiai ötletnek.

A lapp *vârres*, *vâres* 'male animal, male' etimológiai státusát ma, az UEW 5. füzetének megjelenése után (1988) a következőképpen látom: amennyiben a *vârres*, *vâres* forma szókezdő *v*-je és esetleg *â* magánhangzója miatt a lapp *ârēs* stb. alakoktól és ajánlott bizonytalan etimológiai megfelelőitől különválasztandó, elvben ez az egyedül álló szó lehet jövevény valamely indoeurópai nyelvből. A szűk nyelvjárási elterjedés a lapp nyelven

belül (N) azonban ellene mond az árából való FU, FP vagy FV kori átvételnek. Úgy vélem, a feltehető őslapp **viräs* balti jövevényszó, vö. a litv. *výras* 'Mann, Ehemann, Gatte' ~ lett *vīrs* '(Ehe)mann; Knecht, Arbeiter', *vīrisks* 'männlich' (l. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch. 1965). A balti szavak etimológiailag összetartoznak az óind. *vīrah* 'Mann, kraftvoller Mann, Held', av. *vīra-* 'Mann, Kriegsmann, Mensch', lat. *vir* 'Mann, Gatte' stb. szavakkal (l. Mayrhofer, KEWA 3: 238). A lapp és a balti szavak hangtanilag kifogástalanul illenek egymáshoz. Az a körülmény, hogy a lapp szónak a rokon nyelvekben nincs megfelelője, egyenesen amellett szól, hogy nem ősi árja, hanem fiatalabb kori balti átvételről lehet szó.

290. Vogul *nālwa* 'ans Ufer; flußabwärts'

1. Az itt közölt obiugor szavak etimológiailag összetartoznak egymással: v o g . (Kann., közli Liim.: MSFOu. 127: 133–134, 165, 184) AK FK *nālmən*, AL *nāln* '(von Land u. Wald aus gesehen) am Ufer; (vom Ufer aus gesehen) auf dem Fluß, auf dem See; (vom Lande aus gesehen) in der Stadt', AL *nālt* 'am Ufer', ÉvagK *nālt* 'an den Rand (des Bettes, nach dem Fußboden zu)', FL *nālm* : *n. ōli* 'er ist am Ufer'; AK FK *nālməl*, P Szo. *nālməl*, Évag. *nālməl*, AL *nāləl* 'auf dem Flußwege, auf der mittleren Fahrstraße, (AK FK FL Szo. auch) vom Flusse, vom Ufer (ans Land)', P *nālməpəl*, AL *nālpəl* 'vom Ufer (an das Land, in das Dorf)', AK FK *nālwə*, FK *nālw*, P Évag. *nāl*, AL *nal*, Szo. *nālwa*, *nālwə* 'ans Ufer; flußabwärts', AK FK *nālwāl*, P *nālāl*, Szo. *nālwal* 'flußabwärts', (MK) É KL P *nal-* [*nāl*] 'a víz vagy tűz irányában, a faltól a szoba felé, folyón lefelé; in Richtung des Wassers, des Feuers, von der Wand zum Inneren der Stube, flußabwärts', KL *nalpoāl* 'túlsó part; das jenseitige Ufer', KL *nalkē* : *jā n.-poāl* 'a folyó túlsó oldala; das jenseitige Ufer', É *nalu* ~ *naluw* [*nāluw*], K *nalu* 1. 'hegyről, partról lefelé a folyóhoz (menni, jutni, vinni stb.); vom Berg, vom Ufer zum Fluß (gehen, kommen, bringen usw.)' 2. 'a tűzre vagy a tűz közelébe (helyezni pl. üstöt), ans Ufer od. zum Feuer (legen, setzen, z.B. Kessel)', É *nalēm* [*nālēm*] 'lenn (a vízen); unten (am Wasser)', É *nalmi* [*nālmī*], T *nālmi* 'alsó; untere', É *nalmit* 'lenn a parton; unten, am Ufer' | o s z t j . (DEWO 984–986) V Vj. Trj. *nik*, *niγ*, J KoP Kr. *nik*, Ni. Serk. Kaz. Szin. *nīk*, O *nik* 1. 'zum Fluß hinunter (Serk.); ans Ufer (V Vj. Trj. J KoP Serk.); vom Ufer ins Wasser (Szin.)', 2. 'auf den Herd, übers Feuer (z.B. den Kessel hängen); zum Herd hin, z r Haustür hin (Serk. Kaz.)', VT Vj. Trj. *nīm*, Serk. Kaz. Szin. *nīm*, O *nīm* 'Unter-, Ufer- (VT Trj.); weiter unten am Fluß (Kaz. O); nördlich (Serk.)', DT *nimpe*, KoP *nimpə*, Ni. *nīmpə*, Kaz. *nīmpī*, O *nīmpi* 'dem Ufer zu gelegener Rand e. Stadt, e Dorfes (Ni. Kaz. O); untere Seite; Vorderseite (des Tisches; DT)', Trj. J *nāməłtā*, Kaz. *naməłta*, O *nāməłtā* 'weiter vom Ufer weg; von Ufer aufs Land hinauf, vom Fluß

her', V Vj. *nāmən*, Trj. J Kam. KoP Kr. *nāmən*, Ni. Serk. Kaz. *namən*, O *nāmən* 'am Ufer' (Liimola: FUF 26: 203, JSFOu. 58/3: 17, 22–23, MSFOu. 127: 133; Steinitz, DEWO 986).

Az ösvogulra **ā*, az ösosztjákra pedig **a* ~ **i* tehető fel (Steinitz, WogVok. 176 kk., OstjVok. 60, 99). A képzők és ragok leválasztása után kikövetkeztethető obiugor alapalak **nā* lehetett (vö. Honti, GOV 32, 57, 73 kk.). A vog. *nal-*, *nāl-* stb. tö *l*-je a PU **la*/**lā* denominális névszóképzővel azonos, amelynek egyebek közt helynévképzői funkciója is van. A *nōlām-*, *nālm-* stb. *m*-je ugyancsak képzőelem, amely — tekintettel az alább kifejtendő eszme-futtatásra — a PU **ma*/**mā* denominális névszóképzővel, esetleg névmásképzővel hozható kapcsolatba. A vogul locativusi és ablativusi határozószók a hosszabb *m* képzős töből jöttek létre. A másodlagosan keletkezett locativusi *nōln*, *nōlt* és az ablativusi *nōləl* alapjául a lativusi *nāl*, *nal* alak szolgál. Néhány nyelvjárásban vannak *m*-re végződő locativusi alakok is; ezekben az esetrag eltűnt: FL *nālm*, É *nāləm* 'am Ufer, unten (am Wasser)'. A lativusi AK *nōlwə*, Szo. *nālwa*, *nāləw*, É *nalu* stb. alakok *we*, *wa*, *-u* (< PU **k*) lativusragot tartalmaznak; a lativusrag az *l* képzős tőhöz járul. Egyes nyelvjárásokban a *wə* stb. rag lekopott, így keletkeztek a lativusi *nōl*, *nal*, *nāl* formák (vö. Liimola: MSFOu. 127: i. h.). A P *nālāl*, Szo. *nālwal* alakokbeli *l* eredete és szerepe nem világos (Liimola: JSFOu. 58/3: 19–20, MSFOu. 127: 185–186).

Az *i* váltóhangot tartalmazó osztj. **ni*- tö a lativusi és az *m* képzős alakokban használatos: *nik* 'zum Ufer hinunter, ans Ufer', *nim* 'Unter-, Ufer-'. A *nīmpī* stb. *pī* eleme szintén denominális névszóképző. Az ablativusi és locativusi határozószókban (*naməlta*, *namən*) az *m* képzős **nām*- tö van meg.

2. A fent tárgyalt obiugor határozószók **nā*- tövét a következő c s e r e m i s z szóval egyeztetem: (Wichm.) U *jāmal* 'das unten Befindliche, das Untere-, Unter-', *jāmalnā* 'unter (wo?)', *jāmakā*, *jāmak* 'unter (wohin?)', *jāmacən*, *jāmac* 'von unten (herauf)', (PS) B *jāmal* : *jūt-j*. 'Norden' (*jūt* 'Nacht', szószerint: 'az éj alja'), (Beke, közli Bereczki: NyK 74: 455) BJ UJ *jāmal*, BJp. *dāmal*, Up. USj. *imal*, CÜ *d'umal*, P B M *nāmal*, MK *nīmal*, JT *nāmal*, V *ūmāl*, JO *nūmāl* 'alsó, vmi alsó része; unteres, Unter-, Unterteil'.

A cseremisiz szó *al*, *āl* eleme a PU **la*/**lā* denominális névszóképzővel azonos, vö. KH *kəḍāl*, U *kəḍal*, M *kiḍal* 'Mitte des Leibes, Leib, Mitte' (vö. Lehtisalo: MSFOu. 72: 146). Bereczki (i. h.) a cseremisiz nyelvjárási alakok alapján egy öcscser. **nimal* alakot következtet ki. Ebből a *j* kezdetű alakok **n* (*nāmal*) > **n* (*nīmal*) > *j* (*jāmal*) hangváltozás útján jöttek létre. Vö. cser. KH *jəlmə*, U B *jəlme*, (Gen.) P *nəlme* 'Zung, Sprache' ~ osztj. V *nāləm*

stb. < **nālmä* ‘Zunge’ U (UEW 313–314; l. még Beke, CserNyt. 101). A *dāmal*, *dūmal j* > *d*, az *imal j* > \emptyset változás útján állt elő.

Az előcseremiszre, illetőleg a korai őscseremiszre rekonstruálható **ni*-tőnek az obiugor **nā*- szabályosan felel meg (vö. E. Itkonen: FUF 31: 241). A FU alapnyelvre **nā* alapalak tehető fel. Tekintettel az *m* képző meglétére az osztjákban és a cseremiszből, lehetségesnek tartom a **nā* mellett egy FU **nā-m3* (**nā-mä*) alak feltevését is. Hasonló magánhangzó-megfelelés mutatkozik a következő egy szótagos rekonstrukciók cseremisz tagjaiban is: **nā* (~ **ne* ~ ?**ni*) ‘dieser; ?der, jener’ FP, ?U > cser. KH *ninä*, U *nine*, B *nine*, *nāne* ‘diese, sie’ (UEW 300); **tā* (~ **te* ~ **ti*) ‘dieser’ U > cser. KH *ti*, *tīd*, U *tā*, *tīde*, B *tā*, *tāde* ‘dieser’.

A feltehető FU **nā* tő kikövetkeztethető jelentése, illetőleg jelentésköre ‘alsó, lenti, part melletti; das Untere, das unten bzw. am Ufer Befindliche’ lehetett. Az etimológiai kutatások alapján ma már köztudott, hogy az uráli/finnugor nyelvek mutató, kérdő, továbbá személyes névmásainak PU/FU kori előzményei egytől-egyig egy szótagos szavak voltak. Ezek a preuráli, de talán még a korai PU alapnyelvben is személyes, illetőleg lokális szférát jelölő deiktikus elemek lehettek. A hangalak és a jelentés alapján nagyon valószínűnek gondolom, hogy az itt rekonstruált FU **nā* ‘das Untere...’ szó eredetére nézve azonos a fentebb már idézett **nā* ... ‘dieser’ FP, ?U mutató névmással. Tekintettel e mutató névmás rendkívül gazdag határozószói, névutói és esetrag tartozékaira a rokon nyelvekben (l. UEW 300), ma már nem kételkedem e szavunk kétségtelenül uráli eredetében.

A **nā* ‘dieser’ → ‘das Untere, das unten bzw. am Ufer Befindliche’ jelentésváltozást a preuráli–uráli kor emberének gondolkodásában kézzelfoghatónak tartom: a világban tájékozódni óhajtó ember számára egy közelségre utaló ‘ez itt; dieser hier’ jelentéstartalmú lokális szférát jelölő deiktikus elem alkalmas lehetett a lent levőség kifejezésére. Egy lépéssel tovább menve, ma úgy látom, hogy a **nu* ‘der obere Teil, das Obere; Himmel; Gott’ U rekonstrukciók (l. UEW 308–309) is eredetileg lokális szférát jelölő deiktikumok voltak s így etimológiailag összetartozhatnak a **no* ‘jener’ FW, ?U (l. UEW 306–307) távolra utaló mutató névmással.²

3. Az MSzFE (*lě* alatt) és az UEW (258: *lǝ* ‘Unter-, das Untere’ FU/ a m. *lě* ‘ab, nieder; hinab, herab, hinunter, herunter’ határozószót ?-lel a

² A fent hivatkozott névmásokon kívül egyszótagúságuk és térbeli viszonyra utaló jelentésük alapján deiktikus szavaknak tekintem még a következő rekonstrukciókat is: **ju* ‘das Innere von etwas’ Ug. (UEW 851), **ki(m3)*, **kü(m3)* ‘das Äußere...’ Ug. (857). Talán idetartoznak az anaforikus használatú névmások is: **će* ~ **ći* ‘dieser, der, jener’ U (UEW 33), **jo* ‘der, (die, das); irgendein, jeder’ (← ‘der, jener’) FW (UEW 637). Ezek ugyanis mint deiktikus elemek korábban említett, hivatkozott, de a térben (vagy időben) nem látható, illetőleg nem jelen levő személyekre, illetőleg dolgokra utalhattak.

cser. KH *lə* : *ləwāl* 'der Untere, Unter-' *ləwālŋə* 'unter' (Dat.), K *əlwālŋə* ua. szóval egyeztetni. Ezen etimológiának az idézett helyeken tárgyalt nehézségeit itt nem óhajtom elismételni. Bereczki (NyK 74: 455) ezt az egybevetést az etimológia egyéb gyenge oldalaira utalva teljesen elhárítja. Beke Ödön kéziratosszerű szótárára való hivatkozással arra hívja fel a figyelmet, hogy KH *ləwāl*, CK *lūwal* alakok csak ott vannak meg, ahol a *j̄mal* 'das Untere' hiányzik, ami viszont arra utalhat, hogy a két szó genetikailag összefügghet egymással. A *j̄mal* stb. alakok őscser. **nimal* előzményében *nVm* > *lVm* elhasonulást tesz fel (vö. finn *nimi*, m. *név* 'Name' ~ cser. *lēm lūm* ua.). A *lVm* hangkapcsolat *m* elemének spirantizálódása révén jöhetett létre a *ləwāl*, *lūwal* 'das Untere' szóalak. A szórványos *m* > *w* hangváltozásra vö. UJ CŪ *lomaš* ~ (Bud.) *lovakš* 'kerítésrúd, -pózna'. Véleményem szerint a *ləwāl*, *lūwal* alakok kialakulásában szerepe lehetett a *wāl*, *wal* 'Oberfläche' szónak is. A metatetikus KH *əlwāl*, KS *ölwāl* formák alakulásmódjára hathatott az *ül* 'das Untere, Unter-' szó is.

291. Osztják *кolas* 'Mangel'

A NyK 65: 396. lapján az *o s z t j*. (KT 463) Trj. *кolas*, Kaz. *кolas* 'Mangel (besonders an Eßwaren; Kaz.)' (l. még DEWO 622) főnevet a zürj. *kol-* 'nötig, vonnöten sein' jelen/jövő idő egysz. 3. sz. *kolas* 'kell, szükséges' alakjából származtattam. Steinitz (DEWO 622) a zürjénből való eredeztetést elfogadja, de szerinte átadó alakul egy **kolas* (-*es*) deverbális főnév szolgálhatott. Noha a zürjén főnév ténylegesen nem mutatható ki, hanem csupán feltevés, ma én is úgy látom, hogy ez a származtatás valószínűbb, mint egy *verbum finitum* alakból való magyarázat. A feltett zürj. *kolas*/**kolēs* főnév egykori meglétét, illetőleg nyelvjárási szinten való lapangását valamelyest valószínűbbé teszi a következő votják adat: (Munk.) Sz. K *kules* 'kevés, csekély; wenig, gering', (Wichm.-Korh.) G *kules* 'etwas weniger'. Ez ugyanis véleményem szerint a *kul-* 'nötig, vonnöten sein' ige *es* deverbális névszóképzős alakja.

292. Osztják *närtam* 'verloren, abhanden'

Az *o s z t j*. Kaz. *närtam* 'verloren, abhanden' csupán ebből a nyelvjárásból van kimutatva: *tam ŋtem närtama mǎnət* '(wenn du das nicht tust, so) geht mir dieses Jahr verloren' (Rédei, Nord-ostj. Texte 108–109; l. még DEWO 1021). A szóvégi *a* lativusrag. Az osztják szó *tam* eleme zürjénből való kölcsönzésre utal, amelyben nyilvánvalóan a zürj. *tem* fosztóképző rejlik. A *tem* rendkívül produktív a tagadó értelmű cselekvő és szenvedő befejezett melléknévi igenév képzőjeként: *estitēm* 'éretlen', *veled'citetem mort* 'tanulatlan ember' (Rédei, ChrestSyrj. 87). Az osztj. *närtam* a zürj. (WUo.)

V Sz. Lu. P *nir-* 'pressen, drücken' ige *tem* tagadó participiumképzős alakjának az átvétele lehet: a *nirtem* jelentése 'össze nem nyomott, meg nem szorított'. Vö. (KRSzl.) *nirtem* 'немятый'. A mássalhangzók pontosan fedik egymást: zürj. *n-r-t-m* → osztj. *n-r-t-m*. A magánhangzók megfelelése is szabályos: zürj. *i - e* → osztj. *ǎ - a* (Toivonen: FUF 32: 138, 141–142).

Az osztj. 'elveszett, veszendőbe ment; verloren, abhanden' jelentés azon situáció alapján érthető meg, hogy az oda nem erősített, le nem szorított holmi (pl. a szánon való utazáskor) könnyen elveszhet.

293. Osztják *s'óp-* 'saugen'

Az itt következő szó csupán I. Roszljakov–V. Bartenev és P. Popov feljegyzésében az *é s z a k i o s z t j á k* ból mutatható ki: (Honti, SUA 16: 168) (RB) *s'óp-* : *s'óplam* 'ich sauge', P *sóbet-* 'ablecken, besaugen'. A *sóbet-* *et* [= *ət*] eleme mozzanatos képző lehet (vö. Ganschow, Die Verbalbildung im Ostjakischen, Wiesbaden 1965. 27). Az osztj. *s'óp-* hangalakja és jelentése miatt nyilvánvalóan affektív jellegű szó. Tekintettel arra, hogy a szó egészen szűk nyelvjárásterületen van elterjedve, továbbá arra, hogy átadó formául alkalmas szó található a zürjében, lehetségesnek tartom, hogy az osztj. *s'óp-* a következő zürjén szóból származik: (SzlK) Le. *ćupǎ-* 'сосать, обсасывать, обсосать, насасывать, насосать' (*ńońavni* alatt), (Fokos-Fuchs) Ud. *ćupkeǎ-* 'saugen'. Vö. még (uo.) Ud. *ńak-ćup* 'Brustwarze (bei beiden Geschlechtern)'. Még ha az onomatopoetikus jelleg miatt az osztj. *s'óp-* nem is tekinthető egyértelmű kölcsönzésnek a zürjéből, létrejöttében a zürj. *ćupǎ-* alaknak minden bizonnyal szerepe lehetett. A mássalhangzó-megfelelés szabályos: zürj. *ć-p* → osztj. *s-p*. A magánhangzó pontos hangszínét a régi feljegyzés alapján nem lehet megállapítani, az *ó, ó* betűk talán *o* (zürj. *u*) fonémát jelölnek.

294. Osztják *ωραα χρ* 'freigebiger Mensch'

O s z t j . (Stein., DEWO Register 13: 27, kézirat) KazSt. *ωραα : w.χρ* (= *łătkaš χρ*) 'freigebiger Mensch'. — Ez a meglehetősen ritka szó orosz-ból való kölcsönzés: *воля* 'akarát; szándék, törekvés; kívánság; (rég.) függetlenség, szabadság'. Az osztj. 'adakozó, bőkezű; freigebig' jelentés közel áll az orosz szó jelentésköréhez. Vö. még *no dobroǎj/svoeǎj vole* 'önként, jószándékából', *dobraǎj volǎj* 'jóhiszeműség, jószándék'. A hangmegfelelés szabályos: or. *v-l'* → osztj. *w-l'*, or. *o* → osztj. Kaz. *ρ* (<**o*). Az eltérő vokalizmus miatt az or. *воля* külön átvétele az osztj. (KT 278) DN *wol'a* 'Freiheit' (osztj. *o* < **a* ← or. *o*).

295. Osztják *wālay* 'bieder, freundlich'

Az o s z t j . (Tereškin) Szal. *wōlay* 'главный, основной', (KT 274) Kaz. *wōlay*, O *wālay* 'bieder, rechtschaffen; gastfrei, freundlich' melléknév a (KT 271) V *wāb* 'Platz, Fläche; Lagerstatt, Bett', Vj. *wāla*, Trj. *wāb* '(Schlaf)platz, Schlafpritsche, Pritsche', DN *wāt* 'Stelle, Spur', Kaz. *wōl*, O *wāl* 'Platz, Stelle, Bodenfläche (z.B. eines Hauses, besonders wenn das Haus verschwunden und nur der Platz zu sehen ist)' főnév *ay* képzős származéka. Jelentéstani szempontból vö. m. *hely* 'Platz, Stelle, Ort' ~ *helyes* 'wahr, richtig' (TESz.); or. *место* 'hely' ~ *уместный* 'helyénvaló, megfelelő, időszzerű, találó'; zürj. (Fokos-Fuchs) *in* 'Ort, Stelle' ~ V *ina* 'gut, tüchtig, wert, verdient', (SzrSzlK) Vm. I AV *ina* 'действительно, вправду, верно'.

296. Osztják *woń* 'Widerhaken'

Az itt következő szavakat többen etimológiai kapcsolatba hozták egymással: v o g . (Kann., közli Toiv.: FUF 29: 164) (összetételben) AK FK *āñə*, P *āñā* : *wōnpā*. 'Widerhaken der Angel', ÉVagZ DVag. *āñ* : *āñ-ulp* 'Entenpfeil mit einer Spitze', Szo. *oń* 'Spitze der Fischgabel; Widerhaken der Angel' | o s z t j . (KT 63) V Vj. *woń*, Kaz. *wūń* 'Widerhaken', Trj. *wōń* 'Angelhaken (dessen Krümmung)', DN *ūń* 'Widerhaken (der Angel, des Pfeiles, des Spießeisens)', (PD 2857) Ko. *ūń* 'Widerhaken' | v o t j . (Munk.) Sz. K *veń* 'Nadel, Dorn, Tangel', (Wichm.) G MU *veń* 'Nadel' (PD 2857; Toivonen: FUF 29: 164; FUV; Steinitz: UAJb. 28: 239, 240).

Honti (GOV 27, 52, 195) az obiugorra **wōń* alapalakot rekonstruál. Ebből **ō* > ösvog. **ā*, majd az *ń* hatására **ā* > **ǎ* hangváltozással keletkezett az ösvog. **ǎńā* forma. A szókezdő *w* a labiális magánhangzó előtt eltűnt. Az obiugor **wōń*-nak az ösosztjákban **woń* a folytatója. A DN Ko. *ūń* *ū*-je (**o* >) **u* > *ū* palatalizációval jött létre. A Kaz. *wūń* *ū* hangja feltehetőleg az **a* ~ **o* és **a* ~ **u* váltakozás keveredésével (**u* > **ū* magyarázható).

Ez az etimológia az UEW-be a szokatlan magánhangzó-megfelelés (obiugor veláris magánhangzó ~ votj. *e*) miatt nem került be. A szókezdő, illetőleg szóbelseji labiális mássalhangzók delabializáló hatását vizsgáló dolgozatomban (NyK 86(1984): 191–195; FUF 46(1984): 53–59) azonban bizonyítottam, hogy az őspemiben több példával igazolhatóan FU/FP **o* > PP **e* delabializáció ment vébe. Így módon az obiugor **wōń* és a feltehető őspemri **veń* alapján a FU alapnyelvre **wońz* 'Widerhaken; Nadel' alakot rekonstruálhatunk. A FU **wońz* alakból a votj. *veń* a szókezdő *v* (< **w*) hatására őspemri **o* > *e* delabializáció útján keletkezett.

297. *Osztják wɔr* 'böse'

Az *o s z t j.* (KT 234) Kaz. *wɔr* 'böse, schlecht; Boshaftigkeit, Schlechtigkeit' az or. *əop* 'tolvaj; (rég) csaló, gazember' szó átvétele. Ugyancsak oroszról való a (PD 2036) Ko. *wor* 'Dieb' is, de az eltérő vokalizmus miatt (Kaz. $\rho < *o$, Ko. $o < *a$) a két adat külön nyelvjárási átvétel lehet. Mind a két forma újabb kori átvétel, így or. $o >$ osztj. Kaz. ρ , Ko. o hanghelyettesítésre kell gondolnunk.

298. *Osztják wart-* 'schieben'

O s z t j. (KT 245) V Vj. *wart-* 'schieben, staken; mit der Stange schieben (V), schieben (mit dem Bootstaken) (Vj.)', Trj. *wárt-* 'vorwärtsschieben (ein Boot, einen Balken)', DN *wort-* 'schieben, stecken', Kaz. *wort-*, O *wart-* 'staken, schieben (ein Boot mit einem Staken od. Ruder vorwärts)'. — Ez az osztják szó a következő zürjén ige átvétele: (WUo.) V Sz. Lu. I P Ud. *vart-* 'dreschen (V Sz. Lu. I P Ud.); schlagen (I P); läuten (eine große Glocke) (I)', (Gen.) KP *va-rt-* 'schlagen'. A hangmegfelelés szabályos: zürj. *v-r-t* → osztj. *w-r-t*, zürj. *a* → osztj. **a*.

A zürj. 'schlagen' ~ osztj. 'schieben, staken' jelentésviszonyhoz vö. finn *lyö-* 'schlagen, prügeln' ~ észl *löö-* 'schlagen, stoßen' ~ m. *lő-, löv-* 'schießen; (dial.) schlagen, hauen' < FU **lewe-* (UEW 247); finn *lykkää-* 'stoßen, schieben', m. *lök-* 'stoßen; werfen, schleudern; (dial.) (zu Brei) stoßen, schlagen' < FU **likkä-* (**lökkä-*) (UEW 248); vog. FL *tämp-* 'sich hinwerfen, schießen' ~ m. *dob-* 'werfen; (dial.) schlagen; stoßen' < Ug. **tɛmpɜ-* (UEW 896, TESz. 650).

A vog. (közli Stein., DEWO Register 13: 40 kézirat) TJ *wart-*, Szo. *wort-* 'stützen' szintén a zürj. *vart-* igéből származik.

299. *Osztják wörtán* 'Schwemmstange'

O s z t j. (KT 245) Kam. *wörtán* 'Schwemmstange (am Zugnetz; nicht gebräuchlich)' — Sauer (Die Nominalbildung im Ostjakischen. Berlin 1967. 175) szerint ez a szó a 298. sz. alatt tárgyalt V Vj. *wart-*, DN *wort-* 'schieben' ige *án* képzős származéka; az *án* a zürj. *an* képző átvétele. Véleményem szerint az osztj. *wörtán* zürjénből való kölcsönzés: (Wied.) *vartan* 'Schlägel, Klopfer, Dreschflegel', (WUo.) V Sz. Lu. *vartan*, P *varta:n* 'Dreschflegel', (Gen.) KP *va:rtan* : *bi-v.* 'Feuerstahl'. A belső szóképzés ellen és a zürjénből való külön átvétel mellett szólhat a tőszó és a származékszó eltérő vokalizmusa is (KT 245: DN C *wort-* ~ Kam. *wörtán*), még akkor is, ha a zürj. *a*-nak az osztjákban csak egészen kivételesen felelhet meg *ő* magánhangzó (vö. Toivonen: FUF 32: 124).

300. *Osztják wōštā- 'schlafen'*

O s z t j . (Stein., DEWO Register 13: 51 kézirat) Keu. *wōštā- 'schlafen; liegen'* (< **wōšlā-*) < zürj. (WUo.) V Sz. Lu. I *užli-*, Ud. *užli-*, *užvi-* '(frequ.) schlafen, zu schlafen pflegen', (Lytk.) KP *užli-* ua. A szókezdő *w-* protetikusan hang az osztjában, vö. osztj. Kaz. *ωφλας* 'Bank; Stuhl' < zürj. *uļes* 'Stuhl' (Toivonen: FUF 32: 16). A zürj. *žl* → osztj. **šl* > *št* mássalhangzó-megfelelés és a zürj. *u* → osztj. *ō* magánhangzó-helyettesítés szabályszerű.

301. *Osztják wūšaj 'zum Geschlecht gehörig'*

Az o s z t j . *wūšaj* a következő szövegösszefüggésekben fordul elő: (Steinitz, OA 1: 342) Serk. *tuntā pūn χu wūšaj jij'kna*, | *wasijen pūn χu wūšaj jij'kna* 'an der Überfahrtstelle (?) des Gänsefedermannes, | an der Überfahrtstelle (?) des Entenfedermannes'; (uo. 367) Serk. *tuntijen pūn χu wūšaja uR* 'Zu dem, von dem Gänsefedermann, dem überfahrenden (?) Schaiten [bewohnten schmalen Landrücken]' — A szövegekhez fűzött magyarázatban (OA 2: 280) Steinitz azt írja, hogy a nyelvmester által adott 'Überfahrt, überfahrend' értelmezés népetimológia, minthogy az '(über einen Fluß, See) übersetzen' jelentésű ige hangalakja *wūnš-*, *wūš-* (1. DEWO 111).

Véleményem szerint a *wūšaj wūš-* töve — az *aj* melléknévképző — a következő szó családjába tartozik: (KT 260) Kam. *wāč* : *uχ w.*, *sāpət w.* 'Grenze zwischen Kopf und Hals', Kaz. *wōš* 'Stammende des Baumes', O *wāš* 'Wurzelstock' < zürj. (WUo.) V Sz. Pecs. Lu. Ud. PJ I *vuž*, PK *vuž* 'Wurzel'. E szóban a zürj. *u-t* ösosztj. **ō* vagy **ā* hanggal helyettesítették (Toivonen: FUF 32: 23,128; UEW 548). Ugyanez a zürjén szó 'Geschlecht, Stamm' jelentésben is behatolhatott az északi osztjákba: **wūš* < zürj. (WUo.) *vuž* 'Wurzel', V Sz. Ud. *ređ-vuž* 'Geschlecht, die Verwandtschaft', I *čuzan-vuž* 'Geschlecht, Stamm'. Jelentéstani szempontból vö. vog. (MTr.) É *vos-* : *rūtā-vosā* 'rokonsága-ivadéka; seine Verwandtschaft, seine Abkömmlinge' < zürj. (Rédei, SLW 170); votj. (Munk.) Sz. *vijzi*, K *vēžē* 'Geschlecht, Stamm, Nachkommenschaft'. Az osztj. *wūš-* esetében a zürj. *u-t* *ū* (< ösosztj. **u*) hanggal vették át. Tehát hangalaki és jelentéstani tekintetben jól elkülönülő kettős átvétellel van dolgunk.

Az itt adott etimológia alapján a *wūšaj jij'kna* szövegrész fordítása '[a Lúdtollas Férfi] nemzetségi vízében; im Geschlechtswasser [des Gänsefedermannes]'. Ugyanúgy: *wūšaja uR* 'nemzetségi sajtánhoz; [Zu dem, von dem Gänsefedermann,] dem Geschlechtsschaitan/dem Gentilgeist [bewohnten, schmalen Ländrücken]'. A *wūšaja* alakban a szóvégi *a* képző vagy még inkább töltelékhang lehet.

302. Osztják *wõt-* 'ruhen lassen (ein Fanggerät)'

O s z t j . (KT 269) Trj. *wõt-* '»ruhen lassen« (einen Fischfangplatz, ein Fanggerät, nur der Infinitiv wurde davon gebraucht)', Kr. *wottā-* '»ruhen« (eine Zugnetzstelle)', Trj. *wõtältā-* '»ruhen lassen«, (für einige Zeit) nicht ziehen, nicht untersuchen, nicht nachsehen (einen Fangplatz, eine Reuse, einen Stellbogen u.a.)' < zürj. (WUo.) V Sz. Lu. P AV I Ud. *vod-* 'sich legen, sich niederlegen, sich hinlegen (V Sz. Lu. P I Ud.), sich schlafen legen (AV), (Gen.) KP *vu'd-* 'sich legen'. A szó az osztjákban a halászati szaknyelvre specializálódott: az osztj. 'ruhen (eine Zugnetzstelle)', 'ruhen lassen (einen Fangplatz, eine Reuse)' a zürj. 'sich legen...' jelentés alapján könnyen érthető. Lehetséges, hogy a Kr. *wottā-* < **wotlā-* alak a zürj. *vodlī-* 'sich legen (auf einige Zeit)' gyakorító képzős formából származik. A zürj. *o* (<öspერი **o*) → osztj. *o* hanghelyettesítésre vonatkozóan l. Toivonen: FUF 32: 127.

303. Cseremis *nār,* nur 'Feld'

A c s e r . (Wichm.) KH *nār,* U *nur* 'Feld', (PS) B *nur* 'Feld, Acker, waldloses Gebiet' egyeztethető a következő szócsaláddal: ? f i n n . *noro* 'sumpfiges Tal; Bächlein' | z ü r j . *nur* 'Sumpf; Moor' | m. *nyirok* 'Feuchtigkeit, Lymphe; (dial.) vizenyős tapadós, összeállt föld; feuchte Erde, glit-schige, klebrige Erde' | s z a m . s z e l k . Ke. *njär* 'Tundra', TaM Ty. *nār* 'spärlich mit Wald bewachsener Sumpf, Tundra, Moorwald' stb. < **nor3* 'Sumpf' U (UEW 324).

A cseremisben 'mocsár, láp; Sumpf, Moor' → 'vizenyős föld; feuchte Erde' → 'mező, szántóföld; Feld, Acker' jelentésváltozás történt. Jelenté-stani szempontból vö. 'vizenyős föld; feuchte Erde' (l. fent); észt *aas* '(gute) Wiese, Bachwiese' ~ zürj. *až* 'gute, trockene Wiese' ~ ?m. *aszó* 'Tal, Niederung; (altung.) Fluß, Bach' < **acá* '(Bach)-wiese, Tal' FP, ?FU (UEW 3); finn *nurmi* 'Rasen, Wiese, Aue'; észt *nurm* 'Hochland, hohe Fläche; (dial.) Feld, Acker' | osztj. DN *nurəm,* Kaz. *nörəm* 'spärlich mit Wald bewachse-ner Sumpf' | vog. KL *nurm* 'Wiese' stb. < **nurme* 'grasbewachsene Stelle; Wiese' FU (UEW 328); finn *nummi* 'Heide' ~ 'pienekkö, suon keskellä oleva, ympäristöään korkeampi metsämaa' (SKES).

304. Cseremis *ru* 'Hefe'

Wichmann (Tschert 88) a c s e r . KH U *ru* 'Hefe', (PS) B *ru* 'Treber, Maische, Gärstoff; Hefe' szót a finn *rupa* 'seprő, üledék, sár (Szinnyei); ros-ka, rikka, murennet (SKES); Abfall, Müll, Kehricht, Krume, Brocken' szóval vetette egybe. A SKES valószínűleg jelentéstan okokból ezt az egyeztetést nem fogadja el, s ezért nem fordul elő ez az etimológia az UEW-ben sem.

Véleményem szerint a cseremisiz szó a következő szócsaláddal hozható etimológiai összefüggésbe: ? v o t j . Sz. G žu, K žu 'glühende Kohle' | z ü rj . Sz. P ru 'Dampf (Sz. P), Nebel (Sz.), KP ru 'Dampf' | o s z t j . Trj. rut : páčəm r., Kaz. rōt 'von den Bächen aufsteigender kalter Nebel' < *rat3 (*rot3) 'Dampf, Nebel' (l. UEW 420).

Az egyeztetésnek jelentéstani tekintetben nincs akadály: a 'gőz, pára; Dampf' és az 'élesztő; Hefe' jelentések megfelelhetnek egymásnak. Mint ismeretes, az élesztőgombák erjedési folyamatát több nyelvben a víz fővésére vonatkozó szavakkal fejezik ki. Ily módon a víz fővése alatt keletkező 'gőz, pára' nevét könnyen átvihették az erjesztés, füllesztés (= fermentálás) útján készített 'élesztő' megnevezésére. Vö. gör. zēō 'siede' ~ zēsma 'Absud' ~ zóé 'Gischt', kymri ias 'Sieden' ~ breton go 'gegoren' ~ ném. gar 'kész, megfőtt', gären 'erjed' ~ óind. yásyati 'sprudelt, siedet' ~ angol-szász giest, ang. yeast, holland gest 'Hefe', ném. Gischt 'hab, tajték' (Kluge-Mitzka, DtEtWb.¹⁹ 232). „Damit ist ein Ztw., das vom idg. kochenden Wasser gegolten hatte, von Germanen und Kelten auf den Vorgang des Gärens übertragen, den man zuerst anMilch, Käse und Brotteig beobachtete und nutzte" (i. m.); lat. fermentum 'Gärung, Gärungsstoff (Sauerteig, Dünger, Malz)' ~ ferveō 'sieden, wallen, kochen' (Walde-Hoffmann, LatEtWb.⁵ 1: 482, 487); or. κῶαc 'säuerliches Getränk' ~ κῶααα 'Ferment, Sauerteig, Hefe', szerbhorv. kvās 'Sauerteig' ~ óind. kváthati 'kocht, siedet' (Vasmer, REtWb. 2: 547; Mayrhofer KEWA 1: 283).

A finnugor szóbelseji *t helyén a cseremisizben t (δ) volna várható. A hanghiány arra utalhat, hogy nem ősi megfeleléssel, hanem őispermi kori átvétellel lehet dolgunk. Amennyiben mégis ősi egyezésről van szó, arra gondolhatnánk, hogy az őispermi-cseremisiz érintkezések idején a permi ru hatott a cseremisiz szó hangalakjára. Így magyarázza Bereczki (A cseremisiz nyelvtörténet alapjai. Doktori értekezés tézisei. Budapest 1985. 8) a t hiányát a cser. KH U mü, B müj 'Honig' (~ zürj. ma ~ votj. mu < *mete 'Honig...' FU, UEW 273) szóban.

RÉDEI KÁROLY

Etymologien

von KÁROLY RÉDEI

274. Ungarisch *tész* 'machen, tun'

Zu der etymologischen Wortsippe ung. *tész*-, *tēv*-, *tē*- 'machen, tun', finn. *teke*- id. usw. (< **teke*- 'tun, machen', UEW) gehören auch folgende obugrische Wörter: wog. TJ *tāj*-, KU *ti*-, *tiγ*-, *tāj*- 'weben' | ostj. V Vj. Trj. DN *těj*-, Ni. Kaz. *těj*- 'stricken, weben'. Aus der allgemeinen Bedeutung entwickelte sich im Obugrischen durch Bedeutungsverengung 'stricken, weben'. In semantischer Hinsicht vgl. dt. *wirken* 'arbeiten, schaffen, tätig sein' ~ 'nähend, stickend, webend verfertigen' ~ ang. *work* 'munka, dolog; dolgozik' (Kluge-Mitzka, DtEtWb.¹⁹); lat. *texō* 'webe, flechte' ~ 'baue, zimmere, erbaue kunstwoll' (Walde-Hofman, LatEtWb. 2: 678).

275. Wogulisch *χūpt*- 'Stiefel anziehen'

Ostj. Trj. *kōpjtə*- 'zerstückeln' und wog. TJ P *kāt*- 'reißen' | ung. *húz* 'ziehen, reißen, zerren' < Ug. **kup3-t3*- 'ziehen, reißen'. Das Ableitungssuffix *-t3* trat in Ug. Zeit an den Stamm, das Grundwort **kup3*- dürfte aber auch nach der Ug. Periode weiter gelebt haben. Davon zeugen die Formen mit anderen Ableitungssuffixen: ostj. Ko. *χāpəj*- 'sich losmachen'. Kaz. *χōpəmə*- 'aus dem Leim gehen (etw. Angeklebtes) losmachen', Wog. Sy. *χūpt*- 'Stiefel anziehen' ist gegen UEW keine alte Entsprechung der obigen Wortfamilie, sondern eine Entlehnung von ostj. Trj. *kōpjtə*- 'zerstückeln', Kaz. *χōpət*- 'von seinem Platz losmachen'.

276. Wogulisch *sar-ānā* 'Schüssel, Teller'

Dieses wogulische Wort kommt aus dem Ostjakischen (Kaz. *saran* 'Kessel' usw.), welches wiederum aus dem Syrjänischen entlehnt worden ist (Rédei: NyK 88(1987): 213).

277. Wogulisch *tə* ~ Ostjakisch *tə* 'und'

Die obugrischen Wörter sind die Entlehnungen von russ. dial. *ды*, welche Form eine Variante der russischen Konjunktion *да* 'und' ist.

278. Ostjakisch *neš* 'also, doch'

Ostj. Šerk. Syn. Kaz. *neš* 'also, doch' (~ wog. LO So. *nas* 'nur, so') ist in den nördlichen Dialekten verbreitet (DEWO 979-980). Nach DEWO (1025) können auch folgende Modalwörter in diesen etymologischen Zusammenhang gebracht werden: V *nič*, Trj. J *niči* 'vielleicht'. Ostj. N *neš* kann aus einem syrjänischen Modalwort **neš* entlehnt worden sein, vgl. I VU Ud. *nešta*, I *nešna* 'noch'. Syrj. *nešna* enthält das pleonastische Element *na*, welches mit dem Wort *na* 'noch' identisch ist. Die Variante *nešta* ist durch Dissimilation aus *nešna* entstanden. Für das angenommene syrj. **neš* spricht auch die wotjakische Entsprechung *noš*, *nš* 'wieder, wiederum, noch, auch, aber, denn'. Ostj. *nič* usw., weiters Šerk. *neš* gehen auch auf syrj. **neš* zurück. Das anlautende *ni* läßt sich mit dem Einfluß der russischen dialektalen Formen *неж*, *нешто* (~ lit. *neųšto*) erklären.

279. Ostjakisch *pätitek* 'wohlhabend'

Das zweite Element des Wortes (*-tek* ← syrj. Karitjvsuffix *-teg*) weist auf eine Übernahme aus dem Syrjänischen hin. Das Vorderglied *pāti* mag in der syrjänischen Gebersprache mit dem Substantiv *pjdi* 'Boden' identisch sein. Die syrjänische Form **pjditęg* kommt meines Wissens in den syrjänischen Wörterbüchern und den übrigen Quellen nicht vor, die Existenz einer solchen Form ist aber in Kenntnis des produktiven Suffixes *-teg* nicht nur möglich, sondern geradezu selbstverständlich. Die semantische Entwicklung mag folgenderweise vor sich gegangen sein: syrj. 'ohne Boden, bodenlos' (vgl. *pjdestęm ad*

'unersättlich, Unersättlicher (eig. bodenlose Hölle)' → ostj. 'wohlhabend, vermögend, reichlich'.

280. Noch einmal über das ostjakische Wort *śoldáz* 'Posament'

In der Zeitschrift NyK (87(1985): 212) habe ich die Etymologie des ostjakischen Wortes *N śoldáz* 'Posament' behandelt. Damals entging es meiner Aufmerksamkeit, daß *śoldáz* auch in KT vorhanden ist und die Etymologie des Wortes bereits von D. Fokos (NyK 52: 351–352) erörtert wurde. Fokos hat das ostjakische Wort von einem russ. *cymau* hergeleitet. In meinem Artikel habe ich auch an die Möglichkeit der Erklärung aus russ. **cymau* gedacht, die ich jedoch aus lautlichen Gründen gleich abgelehnt habe. In Kenntnis der KT-Belege kann man ein Kompositum **śol-tás* 'Kleid, Anzug mit Knöpfen' annehmen, aus welchem sich die Bedeutung 'Gold-, Silberband (als Schmuck)' entwickelt hat. Die Glieder des Kompositums sind syrjänischer Herkunft.

281. Ostjakisch *śāməat-* 'zusammenlegen'

Ostj. Kaz. *śāməat-* 'zusammenlegen, begraben', O *śāməlt-* 'an einen Platz legen, begraben' ← syrj. *źimjłt-* 'verstecken, verbergen, aufräumen, wegräumen'.

282. Ostjakisch *śoś* 'Dreck (im Wamst)'

Ostj. Kaz. *śoś*, O *śos* 'Dreck im Wamst', Kaz. *śoś: ś.-χřr* 'Wamst' ist eine Entlehnung aus dem Syrjänischen: I Ud, *čuč: č.-ku* 'Bauchhaut, Bauch', *čuč* 'несъедобные/съедобные внутренности'. Lautsubstitutionen: syrj. *č-č* → ostj. **ś-ś* → (durch Dissimilation) *ś-ś, ś-s*; syrj. *u* → ostj. **o* > Kaz. *o*, O *o*. Die Bedeutungen stehen einander sehr nahe: syrj. 'Bauch' > ostj. 'Wamst' bzw. syrj. 'ungenießbare/genießbare Innereien' > ostj. 'Dreck (im Wamst)'.

283. Ostjakisch *tāk-* 'anstrengen'

Ostj. Ni. *tāk-* 'anstrengen (ein wildes Pferd, damit es sich beruhigt)' ← syrj. Ud. *djg-* 'säumen, sich verzögern; etw. ungern, mit Unlust machen'. Die Lautentsprechungen sind regelmäßig: syrj. *d-g* → ostj. *t-k*, syrj. *j* → ostj. **ə* > *ä*. Die intransitive Bedeutung des syrjänischen Wortes ist im Ostjakischen transitiv geworden. Aufgrund des Syrjänischen könnte man annehmen, daß die genauere Bedeutung des ostjakischen Verbs 'ermüden, erschöpfen (durch Treiberei, Anstrengung)' ist.

284. Ostjakisch *tištəm* *'unbesorgt, sorgenfrei'

Dieses Wort kommt in KT (1029) im folgenden Kontext vor: Kr. *měná, jaŋχa!, tištəm!; tištəm, ɛn měntám!* ['schroff ablehnende Erwiderung auf einen Befehl']. Das Element *-təm* ist ein Karitivsuffix syrjänischen Ursprungs. Im Grundwort steckt das ostjakische Substantiv Kr. *tiš* 'Kummer, Sorge', welches eine Rückbildung aus dem Verb *tišta-* 'betrübt, bekümmert sein' (← syrj. *tęždj-* 'trauern, betrübt sein') ist. Nach der Klärung des etymologischen Hintergrundes kann man die Bedeutung von *tištəm* im obigen Kontext leicht feststellen: 'geh, geh los! Keine Sorge!; sei ohne Sorge, ich gehe nicht'.

285. Ostjakisch *wəłłı* 'völlig, spurlos'

Das Element *-ıı, -tə, -li* von ostj. Kaz. *wəłłı*, Ni. *wəłtə*, O *wəłli* 'völlig, spurlos, ganz und gar' ist mit dem Abessivsuffix identisch. Im Grundwort steckt das Substantiv Ni. *wotə*, Kaz. *wəł*, DN *wăt* 'Stelle, Platz, Spur'. Die adverbiale Bedeutung 'völlig, spurlos...' kann man aus diesem Substantiv ('ohne Platz, spurlos, leer') gut verstehen.

286. Syrjänisch-wotjakisch *med* 'Lohn'

Syrj. *med* 'Lohn, Arbeitsmiete' | wotj. *med* 'Lon, Bezahlung'. Syrj. *med* ist in mehrere Sprachen hineingeraten: wog. *mět* 'Miete, Lohn'; ostj. *mit* 'Lohn, Belohnung, Miete, Pacht', (ostj. →) sam.jur. Nj. *mīt* 'Mietgeld, Arbeitslohn'. Meines Erachtens ist die permische Wortsippe ein iranisches Lehnwort: ← miran. **mid*: aind. *mīdhām*

(*mīlhām*) 'Streit, Wettkampf, Gewinn, Lohn', aw. *mīžda-* 'Lohn, Gewinn', khotan-sakisch *māšdāna, māđāna, māde* 'bounteous, bestowing rewards, wages'. Sam. jur. *mir?* 'Preis', selk. *mirte* id., kam. *mār* 'Brautschatz' können auch aus der hypothetischen miran. Form **mid* übernommen worden sein. Im Samojedischen kann man eine Lautsubstituierung miran. *đ* (*d*) → ursam. **δ* > sam. *r* annehmen.

287. Wotjakisch *kwaj-* 'fett werden'

Nach der Meinung des Verfassers gehört wotj. *kwaj-*, *kwajj-* 'fett werden' zu der etymologischen Wortsippe finn. *kuu* 'Talg, Fett', wotj. *kej* 'Speck, Schmalz, Talg' usw. (s. unter **kuje* 'Fett' FÜ, UEW). Das in der wotjakischen Form *kwaj-* anzunehmende PP **o* weist darauf hin, daß im Urpermischen in der zweiten Silbe **a* gestanden hat: **kuja* >> späturperm. **kojǰ* > **kuojǰ* > wotj. *kwajj-*, *kwaj-*. Das PP **o* im *kej*, *kój* ist unter dem Einfluß des folgenden **j* aus **o* entstanden.

288. Finnisch *huuli* 'Lippe'

Finn. *huuli* 'Lippe', est. *huul* id., lapp. N *sullá* 'approximation to something', L *sulla* 'in der Richtung gegen... , in der Gegend von...' (E. Itkonen: Vir. 1975: 175–178) kann etymologisch mit dem folgenden ostjakischen Wort zusammengehören: V *lul*, Vj. VK *jul*, Trj. J *lul*, DN Kr. *tut* 'Mund'. Zum Verhältnis der Bedeutungen 'Lippe' ~ 'Mund' vgl. ung. *ajak* 'Lippe' ~ ostj. V *đy*, DN *oŋ* 'Mund'; finn. *turpa* 'Schnauze, Maul' ~ tscher. KB *tərwo*, U B *türwö* 'Lippe' ~ 'Maul, Schnauze'; vgl. auch russ. *zybá* 'Lippe' ~ ukr. *húba* 'Mund' usw. Die FU Grundform mag **šule* (eventuell *šüle*) 'Mund' gewesen sein.

289. Lappisch *várres* 'male animal'

?Finn. *uros* (Gen. *uroon*, *urhoon*) 'erwachsener Mann... Held', *uros* (Gen. *uroksen*) 'Männchen' | ?lapp. N *várres -r'ras-* ~ *váres -rras-* 'male animal, a male', I *árēs* 'Männchen', *árēk* ~ *varēk* 'Rentier im Alter von zwei Jahren' | ?ung. *úr* 'Herr, Mann' (s. UEW unter *urs*¹ 'Mann, Männchen' FU). Es ist möglich, daß lapp. N *váres* wegen des anlautenden *v* und des Vokals *á* von den übrigen Formen zu trennen ist. In diesem Fall könnte das lappische Wort *váres* < urlapp. **virās* ein baltisches Lehnwort sein: litau. *výras* 'Mann, Ehemann, Gatte', lett. *vīrs* '(Ehe)mann; Knecht, Arbeiter', *virīskis* 'männlich'.

290. Wogulisch *nālwa* 'ans Ufer; flußabwärts'

Die hier angegebenen obugrischen Wörter gehören etymologisch zusammen: wog. KU KO *nālmaŋ* '(vom Land u. Wald aus gesehen) am Ufer; (vom Ufer aus gesehen) auf dem Fluß', P So. *nālməl* 'vom Flusse, vom Ufer', KU KO *nālwa*, So. *nālwa*, *nāləw* 'ans Ufer, flußabwärts' | ostj. V Vj. Trj. *nik*, *niγ*, Kaz. *nik* 'ans Ufer; auf den Herd, übers Feuer', KoP *nimpə*, Kaz. *nimpǰ* 'dem Ufer zu gelegener Rand e. Stadt, e. Dorfes', Trj. J *nāməltá* 'weiter vom Ufer weg', V Vj. *nāmən* 'am Ufer'.

Nach der Trennung der Suffixe kann man eine obugrische Grundform **nā* rekonstruieren. Das *l* in wog. *nālwa* ist mit dem PU denominalen Nominalsuffix **la*/*lā*, das *m* in wog. *nāmən* usw. und ostj. *nimpə* usw. mit dem PU denominalen Nominalsuffix **ma*/*mā* identisch. Wog. *wə*, *wa*, *əŋ* usw., ostj. *k*, *γ*, *əŋ* sind Kasusuffixe.

Die angeführten obugrischen Adverbien können mit folgendem Wort verglichen werden: tscher. U *jəmal*, Up. *imal*, P B M *nəmal*, MK *nimal* 'das unten Befindliche, das Untere, Unter'. — Tscher. *al* ist ein Ableitungssuffix (s. oben). Für das Urtscher. kann eine Grundform **nimal* angenommen werden. Der Stamm *ni-* entspricht regelmäßig dem obugr. **nā*. Für die FU Grundsprache ist eine Form **nā* bzw. **nā-mə* (**nā-mā*) anzusetzen. Die rekonstruierbare Bedeutung mag 'das Untere, das unten bzw. am Ufer Befindliche' gewesen sein. Wie bekannt waren die Pronomina in der PU/PFU Grundsprache einsilbige Wörter, sie waren ursprünglich deiktische Sphären bezeichnende Elemente. Meines Erachtens kann man die hier angenommene Form **nā* mit dem Demonstrativpronomen **nā* (~ *ne* ~ **ni*) 'dieser... ' FP, ?U in etymologischen Zusammenhang bringen. Die semantische Entwicklung 'dieser hier' → 'das Untere, das unten Befindliche' war für die Denkweise des Menschen der präuralischen–uralischen Epoche handgreiflich: das

in die Nähe weisende deiktische Element war geeignet die lokale Sphäre 'das Untere, das unten Befindliche' zu bezeichnen. Zum Ausdruck der oberen Sphäre hat man das in die Ferne weisende Pronomen gebraucht: **nu* 'der obere Teil, das Obere' U, **nu-mz* 'das Obere; Himmel; Gott' U ← **no* 'jener' FW, ?U.

291. Ostjakisch *κλας* 'Mangel'

Ostj. Trj. *κελάς*, Kaz. *κλας* 'Mangel' < syrj. **kolas/-es*. Ein solches deverbales Substantiv kann man heute im Syrj. nicht nachweisen; diese Hypothese gewinnt an Wahrscheinlichkeit dadurch, daß ein dem syrjänischen Substantiv gleichzusetzendes Wort im Wotjakischen vorzufinden ist: *kules* 'wenig, gering'.

292. Ostjakisch *närtam* 'verloren, abhanden'

Das ostjakische Wort ist ein Lehnwort aus dem Syrjänischen; *няртам* 'немятый; nicht zusammengedrückt'. Die Bedeutung 'verloren, abhanden' im Ostjakischen wird aufgrund der Situation verständlich, daß der nicht niedergedrückte bzw. nicht befestigte Gegenstand während der Reise mit dem Schlitten leicht verloren gehen kann.

293. Ostjakisch *śōp-* 'saugen'

Ostj. N *śōp-* 'saugen' < ?syrj. *cupj-* id. Die onomatopoetische Herkunft des ostjakischen Wortes ist auch möglich.

294. Ostjakisch *ωρα χα* 'freigeibiger Mensch'

Dieses ziemlich selten vorkommende Wort — nur in der Kaz.-Mundart belegt — ist eine Entlehnung aus dem Russischen: *воля* 'Wille, Absicht, Wunsch; (veralt.) Unabhängigkeit, Freiheit'. Zu der ostjakischen Bedeutung vgl. russ. *по доброй/своей воле* 'freiwillig, aus gutem Willen'.

295. Ostjakisch *wālay* 'bieder, freundlich'

Ostj. Kaz. *wālay* 'bieder, freundlich' usw. wurde vom Substantiv *wā* 'Platz, Stelle' abgeleitet. In semantischer Hinsicht vgl. ung. *hely* 'Platz, Stelle, Ort' ~ *helyes* 'wahr, richtig', syrj. *in* 'Ort, Stelle' ~ *ina* 'gut, tüchtig, wert, verdient' usw.

296. Ostjakisch *woń* 'Widerhaken'

Mehrere Forscher (PD 2857; Toivonen: FUF 29: 164; FUV) haben folgende Wörter miteinander verglichen; wog. KU KO *ānā* : *wānpā*. 'Widerhaken der Angel', So. *oń* 'Spitze der Fischgabel; Widerhaken der Angel' | ostj. V Vj. *woń*, Kaz. *wūń* 'Widerhaken' | wotj. *veń* 'Nadel, Dorn, Tañgel'. — Für das Obugrische kann eine Grundform **wōń* angenommen werden. Aus diesem entwickelte sich im Urwogulischen durch den Schwund des anlautenden *w* und durch den Lautwandel **ā* > *ǎ* unter dem palatalisierenden Einfluß des inlautenden *ń* eine Form **ǎnǎ*. Die FU Grundform mag **wońz* 'Widerhaken; Nadel' gewesen sein. Im Wotjakischen ist eine Delabialisierung **o* > *e* unter dem Einfluß des anlautenden *v* (< **w*) vor sich gegangen.

297. Ostjakisch *wop* 'böse'

Ostj. Kaz. *wop* 'böse, schlecht', Ko. *wor* 'Dieb' < russ. *вор* 'Dieb'. Man hat hier mit einer doppelten Entlehnung zu tun, wie es aus der Vokalsubstituierung (Kaz. *o*, Ko. *o* < russ. *o*) ersichtlich ist.

298. Ostjakisch *wart-* 'schieben'

Ostj. V Vj. *wart-*, Kaz. *wort-* 'schieben, staken', DN *wort-* 'schieben, stecken' < syrj. *vart-* 'schlagen'. In semantischer Hinsicht vgl. finn. *lyö-* 'schlagen, prügeln' ~ est. *löö-* 'schlagen, stoßen' ~ ung. *lő-, löv-* 'schießen; (dial.) schlagen, hauen'; finn. *lykkää-* 'stoßen, schieben', ung. *lök-* 'stoßen, werfen; (dial.) (zu Brei) stoßen, schlagen'.

299. Ostjakisch *wórtán* 'Schwemmstange'

Ostj. Kam. *wórtán* 'Schwemmstange (am Zugnetz)' < syrj. *vartan* 'Schlägel, Klopfer, Dreschflegel'.

300. Ostjakisch *wóšta-* 'schlafen'

Ostj. Keu. *wóšta-* (< **wóšla-*) 'schlafen, liegen' < syrj. *užly-* '(frequ.) schlafen, zu schlafen pflegen'.

301. Ostjakisch *wúšaj* 'zum Geschlecht gehörig'

Dieses seltene Wort kommt in folgenden Kontexten vor: Šerk. *tuntə pün χu wúšaj jij'kna* | *wasijen pün χu wúšaj jij'kna* 'an der Überfahrtsstelle (?) des Gänsefedermannes, | an der Überfahrtsstelle (?) des Entenfedermannes' (Steinitz, OA 1: 342); Šerk. *tuntijen pün χu wúšaja uR* 'Zu dem, von dem Gänsefedermann, dem überfahrenden (?) Schaitan [bewohnten schmalen Landrücken]' (ebd. 367).

Meiner Meinung nach gehört ostj. *wúš* — das Element *aj* ist ein Adjektivsuffix — zur folgenden Wortsippe: Kaz. *wóš* 'Stammende des Baumes', O *wás* 'Wurzelstock' < syrj. *vuž* 'Wurzel'. In diesem Wort hat man syrj. *u* durch uestj. **ø* oder **ǻ* wiedergegeben. Das syrj. *vuž* ist auch in der Bedeutung 'Geschlecht, Stamm' in die ostjakische Sprache eingedrungen: ostj. **wúš* < syrj. *vuž* 'Wurzel', *ređ-vuž* 'Geschlecht, die Verwandtschaft', I *čuzan-vuž* 'Geschlecht, Stamm' (vgl. wotj. *viži* 'Geschlecht, Stamm'). In diesem Fall substituierte man syrj. *u* durch ostj. *ǻ* (< **u*). Die Ostjaken haben also das syrjänische Wort zweimal und in verschiedenen Bedeutungen übernommen. — Aufgrund dieser Etymologie und Interpretierung ist die richtige Übersetzung des Textteiles *wúšaj jij'kna*: 'im Geschlechtswasser [des Gänsefedermannes]'; ebenso: *wúšaja uR* 'zu dem Geschlechtsschaitan/zum dem Gentilgeist'.

302. Ostjakisch *wóť-* 'ruhen lassen (ein Fanggerät)'

Ostj. Trj. *wóť-* 'ruhen lassen (einen Fischfangplatz, ein Fanggerät)', Kr. *wottə-* 'ruhen, (eine Zugnetzstelle)', Trj. *wóťaltə-* 'ruhen lassen, (für einige Zeit) nicht ziehen, nicht untersuchen (einen Fangplatz, eine Reuse)' < syrj. *vod-* 'sich legen, sich niederlegen, sich hinlegen'. Das Wort hat sich im Ostjakischen auf die Fachsprache des Fischfangs spezialisiert: die Bedeutungsentwicklung syrj. 'sich legen...' → ostj. 'ruhen (eine Zugnetzstelle)'; 'ruhen lassen (einen Fangplatz, eine Reuse)' ist leicht zu verstehen. Ostj. Kr. *wottə-* < **wottə-* stammt möglicherweise aus der syrjänischen frequentativen Ableitung *vodly-* 'sich legen (auf einige Zeit)'.

303. Tscheremissisch *nər*, *nur* 'Feld'

Verf. verbindet tscher. KB *nər*, U B *nur* 'Feld, Acker, waldloses Gebiet' mit folgender etymologischer Wortsippe: ?finn. *noru* 'sumpfiges Tal; Bächlein' | syrj. *nur* 'Sumpf, Moor' | ung. *nyirok* 'Feuchtigkeit; feuchte Erde, glitschige, klebrige Erde' | sam.selk. Ke. *njár* 'Tundra', TaM Ty. *nār* 'spärlich mit Wald bewachsener Sumpf, Tundra, Moorwald' (s. UEW 324).

Im Tscheremissischen ist ein Bedeutungswandel 'Sumpf, Moor' → 'feuchte Erde' → 'Feld, Acker' vor sich gegangen. Zum Verhältnis dieser Bedeutungen s. auch est. *aas* '(gute) Wiese, Bachwiese ~ syrj. *až* 'gute, trockene Wiese'; finn. *nurmi* 'Rasen, Wiese, Aue' ~ ostj. *nurəm* 'spärlich mit Wald bewachsener Sumpf' usw.

304. Tscheremissisch *ru* 'Hefe'

Tscher. KB *ru* 'Hefe', B *ru* 'Gärstoff, Hefe' kann etymologisch mit der folgenden Wortsippe zusammengehören: ?wotj. *žu*, *žu* 'glühende Kohle' | syrj. *ru* 'Dampf, Nebel' | ostj. Trj. *rut* : *páčəm r.*, Kaz. *rpt* 'von den Bächen aufsteigender kalter Nebel' < **rats* (**rotz*) 'Dampf, Nebel' (s. UEW 420). — Die Gleichung ist vom semantischen Standpunkt aus einwandfrei: die Bedeutungen 'Dampf' und 'Hefe' können einander gut entsprechen. Der Gärungsprozeß wird in mehreren Sprachen durch Verben 'kochen, sieden' ausgedrückt.

Der Name des während des Siedens, Kochens entstehenden Dampfes kann auf die Bezeichnung der Hefe übertragen werden. Z.B.; gr. *zéō* 'siede' ~ *zéma* 'Absud' ~ *zété* 'Gischt' ~ dt. *gar*, *gären* ~ engl. *yeast* usw.; lat. *fermentum* 'Gärung, Gärungsstoff' ~ *ferveō* 'sieden, wallen, kochen'.

Die lautliche Entsprechung FU *-t- → tscher. \emptyset statt des zu erwartenden t (δ) weist möglicherweise darauf hin, daß das tscher. *ru* aus dem Urpermischen entlehnt wurde.

